

Mokslo Lietuva

1941 METŲ BIRŽELIO SUKILIMO 70-OSIOS METINĖS

■ 2-3, 11, 16 p.

MAŽVYDO BIBLIOFILAI

ATSIMINIMAI APIE JONĄ JABLONSKĮ

■ 6 p.

■ 7 p.

■ 12-13 p. Kalbos šventė Svėdasuose

■ 10, 16 p. Tautos diplomatė Angelė Nelsienė

Nr. 14(458)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Ar įžiebs sinergijos ugnį simpoziumo ir forumo jungtuvės

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Simpoziumo pirmajame plenariniame posėdyje diskutinius pranešimus pasirenę skaityti kviestiniai pranešėjai prof. Antanas Mockus, Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus ir rašytojas, žurnalistas Algimantas Čekuolis; ir posėdžio pirmininkai – Europos humanitarinio universiteto Plėtros ir tarptautinių ryšių prorektorius (Lietuva – JAV) dr. Darius Udrys ir Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Valdemaras Razumas

XV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas, liepos 3–5 dienomis vykęs Kaune ir Vilniuje, buvo išskirtinis – vyko kartu su liepos 4–5 dienomis Vilniuje surengtu Pasaulio lietuvių ekonomikos forumu. Jungtuvėmis iš reikalo ar per prievartą nepavadinsi, veikiau mokslo ir verslo integracijos vienas iš paieškos būdų. Tiesa, kaip ir kone visos ligi šiol vykusios ir tebevykstančios integracijos, taip ir ši atlikta valingu organizatorių sprendimu. Ko gero, sprendimas pasiteisino: ekonomikos forumo renginiuose nemažai dėmesio buvo skirta mokslo ir verslo bendradarbiavimui, o simpoziumo renginiuose – verslumo skatinimui.

Šis faktas reikšmingas ir kaip gražus pažadas ateičiai, kadangi dar teks darbais įrodyti, jog mokslas, kūryba ir ekonomika yra ne šiaip iš konteksto ištrauktos sąvokos ir tvarkingai sudėliotos į vieną gretą, bet siejasi giluminiu ryšiu, padiktuotos gyvenimo logika ir suvoktos ateities perspektyva. Kalbame, kaip dabar sakoma, apie sinerginį, arba sąveikos ryšį, gimdantį naują kokybę ir naujus santykius tarp minėtų jau ne šiaip sąvokų, bet pamatinių kiekvienos valstybės veiklos sričių. Gerai jau tai, kad sinergijos sąvoka, moksle atsiradusi 1925 metais, jau vis drąsiau įsitvirtina, tampa

siekiamybe Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumų darbe.

Mokslo ir kūrybos sąsaja tikriausiai didesnių ginčų nekelia, jeigu mokslą suvokiame kaip kūrybinės veiklos sritį. Patinka kam ar ne, bet pasaulyje esama mokslininko ir menininko veiklos prieštatos: pirmasis pagal savo veiklos prigimtį turi remtis racionaliū protu, logika, gamtos ir visuomenės pažinimo dėsniais, kai menininkui be viso to dar reiktų atsiduoti vaizduotės ir jausmo stichijai, vaduotis iš stereotipų ir įprastų tiesų vergystės. Du skirtingi savo prigimtimi pasaulio pažinimo keliai, kiekvienas savaip siekiantis tobulumo, nors skirtingais būdais ir priemonėmis. Galima ilgai ginčytis, kiek kūrybiškumas gali reikštis dėsningumą, dėsnių ir būtinybės varžtuose, bet gal geriau pritarti Albero Kamiu minčiai, kad kurti – vadinas, gyventi dukart, tada ir varžtas virs išsivadavimo iš rutinos simboliu. Beje, varžtas šiuo atveju nieko bendro neturi su Kamiu, ir priešingai – pasinaudodami klasiko metafora tiesiog pratęsime ir savąją.

Ar įvyko geidžiamas sinerginis ryšis tarp mokslo ir verslo XV simpoziumo ir ekonomikos forumo darbe, straipsnio pradžioje būtų per drąsu kalbėti, gal ir netikslinga. Pagaliau niekas

neįpareigojo pradėti nuo išvadų. Bet kuriam simpoziumo ir forumo darbo vertintojui veikiausiai teks įveikti nemažai sunkumų, kadangi vertinti galima nebent pagal plenarinių posėdžių ir juose vykusių diskusijų turinį, taigi didelio renginio tam tikrus segmentus, tegu ir labai svarbius. Net ir labai norint neįmanoma buvo aprėpti didesnės dalies labai turiningų sekcijų darbo, susivokti, kas tam tikrose mokslo srityse naujo, kokios ten mūsų mokslininkų pozicijos ir perspektyvos. Teko rinktis vienos ar kelių iš daugelio sekcijų darbą, bet tokia jau simpoziumų darbo specifika. Tad kiek lengvindami sau užduotį prisiminkime svarbiausius bent pirmųjų dviejų dienų simpoziumo ir forumo įvykius.

Lietuviško gyvybingumo šaltinis

XV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas prasidėjo liepos 3-iają, sekmadienį, Kauno technologijos universiteto III rūmų Iškilnių salėje (Laisvės alėja 13). Šventadienio pasirinkimas, matyt, reiškė, kad bus dirbama išsijuosus, kas paprastai vykdavo ir visuose ligi šiol vykusiuose simpoziumuose.

■ Nukelta į 8 p.

Šių metų liepos 10–18 d. vyko tarptautinės chemijos, biologijos bei fizikos olimpiados, kuriose Lietuvai atstovavę moksleiviai iškovojo medalius – sidabro ir bronzos.

Liepos 10–17 d. Taivano sostinėje Taipėjuje 22-ojoje tarptautinėje biologijos olimpiadoje (IBO 22) lietuviai iškovojo sidabro bei bronzos medalius. Lietuvai atstovavusios Kauno technologijos universiteto gimnazijos abiturientės Emilija Emma ir Gabija Lazaravičiūtė (mokyt. A. Matiukienė) iškovojo bronzos, o Šiaulių „Saulėtekio“ gimnazijos vienuoliktokas Irmantas Mogila (mokyt. D. Vaičekauskienė) pelnė sidabro medalį. Sėkmingai olimpiadoje pasirodė ir pirmą kartą joje dalyvavusi Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos vienuoliktokė Miglė Mikutėnaitė (mokyt. R. Čiupkevičienė). Komandą rengė ir lydėjo Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto atstovai: lektorius dr. Andrius Petrašiūnas, studentas Julius Juodakis ir doktorantas Raimondas Šiukšta.

Iš tarptautinių olimpiadų – su medaliais

Liepos 9–18 d. Ankaroje (Turkija) 43-iojoje tarptautinėje chemijos olimpiadoje (IChO43) dalyvavę visi Lietuvai atstovavę moksleiviai iškovojo sidabro ir bronzos medalius. Bronza pasidabino Klaipėdos „Ažuolyno“ gimnazijos duetas – dvyliktokas Emilis Bružas ir dešimtokė Vytautė Mačiulskytė (mokyt. R. Grabauskienė) bei Vilniaus jėzuitų gimnazijos abiturientas Karolis Goda (mokyt. V. Mincevičius). Kauno technologijos universiteto gimnazijos dvyliktokas Dainius Sedleckas (mokyt. B. Maciulevičienė) iškovojo sidabrą! Komandą rengė bei į šią olimpiadą lydėjo Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto prodekanas doc. dr. Rimantas Raudonis bei doktorantas Gintautas Bagdžiūnas.

Liepos 10–18 d. Tailando sostinėje Bankoje vykusioje 42-ojoje tarptautinėje fizikos olimpiadoje Vilniaus licėjaus mokinys Vladas Jurkevičius (mokyt. D. Aleksienė), Skuodo P. Žadeikio gimnazijos mokinys Marius Kerys (mokyt. G. Dargienė) ir Kauno technologijos universiteto gimnazijos mokinys Dainius Kilda (mokyt. R. Naujokaitis) buvo apdovanoti pagyrimo raštais, o Vilniaus licėjaus mokinys Vainius Ūdra (mokyt. D. Aleksienė) iškovojo bronzos medalį. Šauniai pasirodė ir komandos narys – Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos mokinys Gintas Trumpa. Komandai pasiruošti padėjo ir į olimpiadą lydėjo Vilniaus universiteto profesorius Edmundas Kuokštis bei taikomosios fizikos ir astronomijos instituto profesorius Pavlas Bogdanovičius.

Indrė Grigaitytė

Lietuvos mokinių informavimo ir techninės kūrybos centro Olimpiadų skyriaus Neformaliojo ugdymo organizatorė

ISTORIJOS VINGIUOSE

Birželio sukilimui vis dar stinga deramos vietos Lietuvos istorijoje ir tautos savimonėje

1941 metų Birželio sukilimo 70-osios metinės suaktualino reikšmingą Lietuvos istorijos puslapį, kurio vis dar nepavyksta deramai įvertinti. Ne tiek jau daug mūsų istorijoje įvykių, dėl kurių būtų tiek daug nesusišnekėjimo ir prieštaringo vertinimo. Gali atrodyti, jog veikiami daugybės išorinių veiksnių ir praradę svarbiausius orientyrus, kaip pamokos neparuošę mokinukai, iškviesti prie lentos gaudome sufleriu šnabždesius ir iš jų bandome lipdyti atsakymą. Ne jau be sufleriu iš šalies patys nesugebame adekvačiai vertinti savo tautos ir valstybės praeities puslapių? Tai jau istorijos suformuotas kompleksas: XIX amžiuje dar tik pradendant formuotis etninei lietuvių tautai, kitataučiai kalbininkai išaiškino, kokia sena ir vertinga išlikusių archaikių formų turtingumu mūsų gimtoji lietuvių kalba, ir kokia tai esanti vertybė lyginamajai kalbotyrai. Kitataučiai mums atskleidė, kad Lietuva – dainų kraštas, ir jokia kita tauta neturi tiek liaudies dainų, o lietuvių medinė skulptūra ir geležiniai kryžiai yra pasaulio unikumas... Tešti būtų galima ir toliau, į tą seką įtraukus natūralią Lietuvos gamtą, jos ežerynus ir kitas išskirtinības, kurias pirmieji pastebėjo ir įvertino kitataučiai. Broliai lietuviai lingavo galvas, patenkinti, kad buvo pastebėti.

Taip atsitiko todėl, kad lietuvių tauta buvo netekusi savo politinio ir kultūros elito, kuris nuėjo su lenkų tauta. Dabar gal jau kiti laikai ir kitas potencialas. O jeigu taip, tai laikas pradėti gyventi savo galva, nelaukiant sufleriu iš šalies, geranoriškų ir ne visada patarėjų, kurie paaiškina kas ir kaip, kokiais patys save ir savo tautą turime matyti, kaip vertinti ir koku būdu muštis į krūtines, atgailaujant dėl padarytų ir nepadarytų klaidų.

Nesutariama net, atrodytų, dėl elementaraus klausimo: kiek gi kartų XX amžiuje buvo atkuriamas Lietuvos valstybė? Kodėl ligi šiol tarp 1918 m. vasario 16-osios ir 1990 m. kovo 11-osios nerandama vietos 1941 m. birželio 23-ajai, kai 9 valandą 28 minutės per Kauno radiofoną nuskambėjo Lietuvos himnas ir Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) įgaliotasis atstovas Leonas Prapuolenis perskaitė Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo deklaraciją ir atsišaukimą į lietuvių

Į mus klausiamai žiūri 1941 m. Birželio sukilimo dalyvių akys

tautą. Kartu buvo paskelbta apie Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymą, jos sudėtis. Paskelbtąjį atsišaukimą „Atstatoma laisva Lietuva“ pasirašė Lietuvos laikinosios vyriausybės ministrai. *De facto* Lietuvos Respublikos nepriklausomybė buvo atkurta ir visam pasauliui paskelbta. Beje, niekada pati lietuvių tauta (tiek politinė lietuvių tauta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII amžiuje, tiek etninė lietuvių tauta XX amžiuje) savo valstybingumo nėra atsisakiusi, o išorinės jėgos ir turi būti adekvačiai vertinamos.

Kokius siekius kėlė sukilimo organizatoriai

Būtina išskirti du svarbiausius Birželio sukilimo politinius siekius: pašalinti sovietų okupacinį režimą, jo

padarinius ir atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Ar tai buvo toliaregiški ir praktiškai įgyvendinami siekiniai, atsižvelgiant į to meto Europoje susiklosčiusią politinę realybę? Iš laiko nuotolio vertinant ir žinant didžiųjų valstybių geopolitinės šachmatų partijos baigtį, gali atrodyti, kad Birželio sukilimo organizatoriai ir dalyviai tebuvo tik pėstininkai didžiajame žaidime. Jeigu net ir taip, tai jie vis dėlto buvo to didžio žaidimo dalyviai, į kurį sugebėjo įsiveržti, ir niekas to iš lietuvių tautos neatims. Daryta, kas tomis sąlygomis buvo įmanoma ir neįmanoma, gal net ir daug daugiau. Ne ligi tol valstybei vadovavusi vyriausybė, ne jos politinė ar ekonominė „viršūnėlė“ tapo Birželio sukilimo organizatore, bet tautos aktyviausias elementas, Lietuvos aktyvistų fronto nariai.

Reiktų pasijusti tų žmonių padėtyje, jų gyvenimo, veiklos arba neveiklumo aplinkybėse, kad galėtume vertinti, kas buvo didvyriška, padiktuota kaip suvoktos būtinybės pasekmė ir kiek buvo alternatyvų. Jeigu ką ir tektų teisti, tai tik iš tarptautinės teisės pozicijų. Kartu tenka užduoti klausimą, kam gal ir nepatogu: kur buvo ta tarptautinė teisė, kai per vieną 1940-ųjų metų birželio 15 dieną po ultimatumo Baltijos valstybėms Sovietų Sąjungos divizijos įžengė į nepriklausomų, suverenų Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių teritoriją? Akivaizdžiausiai okupacijai pervadinti buvo sugalvota įvairių išmoningų pavadinimų, pavyzdžiui, internacionalinė pagalba Pabaltijo tautoms, išsilgusioms broliškos ir nesavanaudiškos rusų ir kitų Sovietų Sąjungos tautų paramos, taip pat ir

karinės, savo teisingoje kovoje prieš vietinius buržujus... Didvalstybiniam šovinizmui ir atvirai karinei agresijai pateisinti sugalvota įvairių ideologinės ekvilibristikos formų, bet jų šerdis ta pati – internacionalinė „pagalba“, kuri agresoriui atstojo bet kokią teisę.

Dažnai buvo teigta, kad Birželio sukilimas kilo stichiškai, kai Vokietija 1941 m. birželio 22-osios ankstyvą rytą užpuolė nekaltu miegu miegančią taikingąją Sovietų Sąjungą. Šis teiginys nieko bendro neturi su tikrove. Sukilimui ir ginkluotos kovos veiksmams buvo rengiamasi labai apgalvotai, kruopščiai ir ne vieną mėnesį. Tai toli gražu ne vien Kauno „buržuazinių nacionalistų“ ar „nacistinės Vokietijos agentų“ pavienės akcijos, kaip kad plyšojo sovietų propaganda, bet aktyviausių lietuvių tautos jėgų

1941 m. Birželio sukilimo vadovai: Lietuvos aktyvistų fronto įkūrėjas ir vadovas pulkininkas Kazys Škirpa, Lietuvos Laikinosios vyriausybės Ministras pirmininkas Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), LAF vyriausiojo štabo įgaliotinis krašte Leonas Prapuolenis ir jo pavaduotojas Pilypas Žukauskas (Narutis)

kruopštaus pasirengimo pasekmė. Antisovietinis pasipriešinimas, iš pradžių neorganizuotas, Lietuvoje reiškėsi nuo pirmųjų sovietų okupacijos dienų, o pradėjo reikštis itin aktyviai paskelbus (1940 m. liepos 14 d.) Liaudies Seimo rinkimus. Pogrindžio grupės pirmiausia reikėsi atsišaukimais, raginančiais boikotuoti rinkimus. Faktiškai tos pogrindžio grupės susitelkė visoje Lietuvoje nuo okupacijos pradžios, apėmė įvairias Lietuvos vietas, miestus, miestelius ir kaimus, rėmėsi Lietuvos kariuomenės karininkija ir kariais, šauliais ir ateitininkais, studentais, gimnazistais, darbininkais. Tai buvo masinis pasipriešinimas prieš svetimą okupaciją ir kova už nepriklausomą Lietuvą.

Tai ne stichija, bet tautos protas ir sąžinė

Birželio sukilimas buvo ne vienišo fakelo blyksnis, bet apgalvoto parengiamojo laikotarpio išdava. Jos organizuota pradžia laikytina 1940 m. rugpjūčio 10 d. susikūrusi Amerikos lietuvių taryba ir kiek vėliau Romoje diplomataų konferencijoje sudarytas Lietuvos tautinis komitetas. Aktyvių praktiškų žingsnių Berlyne ėmėsi buvęs Lietuvos Respublikos pasiuntinys Vokietijoje Kazys Škirpa. Nepripažinęs Sovietų Sąjungos įvykdytos Lietuvos okupacijos ir vėliau sekusios aneksijos (pasibaigus Liaudies Seimo rinkimams), K. Škirpa Berlyne 1940 m. lapkričio 17 d. organizavo Lietuvos aktyvistų frontą (LAF), kurio steigiamojo susirinkimo protokolą pasirašė 28 skirtingų pažiūrų asmenys, atstovavę visoms iki Lietuvos okupacijos veikusioms politinėms partijoms. Juos visus vienijo siekis kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo iš Sovietų Sąjungos karinės agresijos. Išrinktas LAF pirmininku K. Škirpa dėjo pastangas organizuoti LAF grupes Lietuvoje, kurios ten aktyviai jau buvo pradėjusios kurtis pogrindžio sąlygomis (iš pradžių tos grupės vadintos Tautinio Darbo Apsauga – TDA). Šią organizaciją sudarė dvi dalys: karinė sekcija TDA ir informacinis skyrius. Bendras LAF vardas dar nebuvo skelbiamas.

Lietuvoje iš pradžių susiorganizuavo ir veikė du savarankiški LAF štabai – Vilniuje ir Kaune. Sukilimą buvo numatyta pradėti šiuose miestuose, tolesni vadovavimo veiksmams turėjo priklausyti nuo susidariusių sąlygų. Sukilėliai turėjo vengti susidūrimų su raudonarmiečiais, jų siekis – apsaugoti svarbiausius susisiekimo ir ryšio objektus – telegrafo ir telefono stotis, tiltus, elektros jėgaines ir pan.

Esama duomenų, kad dar 1940 m. spalio 9 d. Kaune buvo sukurtas LAF. Organizaciniu LAF štabu tapo 1940 m. gruodį Kaune susibūręs LAF padalinys, kurį sudarė 12 asmenų. Tarp jų buvo Kauno LAF štabui vadovavęs Adolfas Damušis, Leonas Prapuolenis, Juozas Milvydas, Pilypas Žukauskas (Narutis), Romas Šatas, Jonas Pajaujasis, Vilius Vileišis ir kiti. Kaune buvo rengiamasi užimti ir pasinaudoti reguliariaja radijo stotimi ir radiofonu, nesėkmės atveju, jeigu užimti nepavyktų, arba besitraukiančių raudonarmiečių šie objektai būtų susprogdinti, buvo iš anksto pasirūpinta keliais trumpųjų bangų radijo siųstuvais, taip pat buvo paruoštos ir saugioje vietoje laikomos atsarginės siųstuvų dalys ir radijo detalės.

Lietuvos kariuomenės karininkai, nuo okupacijos pradžios įjungti į Raudonosios armijos 29-ąją teritorinį šaulių korpusą Vilniuje, 1941 m. vasarį įsteigė LAF Vilniaus štabą. Jam

vadovavo majoras Vytautas Bulvičius, jo pavaduotoju buvo kapitonas Juozas Kilius.

Jei Vilniaus LAF štabo branduolį sudarė karininkija, tai Kauno LAF štabui vadovavo universiteto dėstytojai, akademinis jaunimas, inteligentija.

Ir kitose Lietuvos vietose – Telšiuose, Šiauliuose, Kretingoje ir kitur steigėsi LAF padaliniai. Rengtasi sukilimui. Buvo sutarta, kad LAF Vilniaus štabas, pasivadinęs kariniu politiniu štabu, vadovaus sukilimui, kurio pradžia buvo siejama su aštrėjančia padėtimi tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Iš Berlyno LAF padalinis pasiekdavo vis labiau tikėtinos žinios apie neišvengiamą karinį susidūrimą tarp dviejų galybių. Lietuvai tai buvo vienintelė bent kiek reali galimybė atsikratyti okupantų ir atkurti savo šalies valstybingumą.

Įvykių verpetuose

Vienas po kito sekę įvykiai nuolat vertė koreguoti numatytus planus, nes 1941 m. balandį prasidėjo LAF Vilniaus štabo narių areštai. Per tris mėnesius (iki birželio 8 d.) kone visi Vilniaus štabo nariai, priešakyje su Vytautu Bulvičiumi buvo suimti. Jie buvo nuteisti mirties bausme, tų pačių metų gruodžio 18 dieną sušaudyti Gorkyje (Nižnyj Novgorode). Ten V. Bulvičiaus, J. Gobio, A. Kamantausko, J. Kiliaus, S. Mockaičio, J. Radzevičiaus, A. Skripkausko ir L. Žemkalnio tragiškos žūtys vieta.

Rengiamo sukilimo vairą į savo rankas perėmė Kauno LAF štabas. Pasiteisino sprendimas Lietuvoje turėti du LAF štabus – Vilniuje ir Kaune; jeigu vienas iš jų būtų išdraskytas, kitas galėtų tęsti pasirengimą ir vadovavimą sukilimui.

Lietuvoje NKVD pradėjus masinius areštus buvo priimtas sprendimas LAF nariams pereiti į kovinę parengtį. Iš Berlyno pasiekė slapta informacija,

LAF Vilniaus štabo vadovas, Lietuvos kariuomenės generalinio štabo majoras Vytautas Bulvičius

pradžią, o gal užtrukęs iki birželio pavasarinis polaidis? Į šį klausimą neatsakysime, nes esama įvairių vertinimų.

Kauno LAF štabą iš LAF štabo Berlyne pasiekė žinia, kad karas prasidės birželio 18–26 dienomis. Spėliota apie tikslią datą, nes nuo to galėjo priklausyti sukilimo sėkmė. Analizuotos nacių pamėgtos puolimo dienos, labiausiai tikėtinas buvo sekmadienis, vadinasi, birželio 22-oji. Apie tai buvo informuotos Lietuvos provincijoje veikusios grupės, duotas nurodymas tikėtiną dieną budėti ir būti pasiruošusiems pradėti sukilimą. Kauno LAF štabas turėjo visus įgaliojimus veikti Vyriausios Lietuvos Aktyvistų Fronto vadovybės vardu: pradėti sukilimą, skelbti Nepriklausomybės atkūrimą ir Laikinosios vyriausybės sudėtį. Buvo numatyta paskelbti atkuriamą Nepriklausomybę dar prieš Vokietijos kariuomenei įžengiant į Kauną ir Vilnių, o jai įžengiant iškilmingai pasitikti, tokiu būdu parodant, kad vokiečiai įžengė ne į Sovietų Sąjungos teritorijos dalį, bet į Nepri-

1940 m. birželio 15-osios, kai be pasipriešinimo į Lietuvos teritoriją buvo įsileista okupacinė Sovietų Sąjungos kariuomenė. Antra: iš naujo su ginklu rankose parodyti lietuvių tautos valią siekti laisvės ir teisės į valstybės nepriklausomybę. Trečia: atskleisti Maskvos melą apie Lietuvos tariamą savanorišką įsijungimą 1940 metais į Sovietų Sąjungą.

Šie uždaviniai buvo įvykdyti, nors ir brangia kaina. Pasak K. Škirpos, per kelias sukilimo dienas žuvo tiek Lietuvos sukilėlių, kiek krito savanorių Nepriklausomybės kovose 1919–1923 metais. Šis faktas įsakmiai primena, kad ligi šiol Birželio sukilimo ir jo dalyvių kovos įprasminimas vis dar išlieka mūsų kartos didžiąja skola geriausiems lietuvių tautos sūnums, tų įvykių dalyviams. Jie 1941 m. birželį apgynė tautos garbę, atlikdami tai, ko nepadarė valstybės vadovai 1940 metais, kai po Sovietų Sąjungos ultimatumo į tris Baltijos šalis vienu metu buvo įvesta okupacinė Sovietų Sąjungos kariuomenė. Gaila, bet ligi šiol ši pagrindinė mintis vis dar nėra įsisąmoninta, užglaištoma daugybe kitų šalutinių, vedančių į šalikeles. Taip veikia ir priešiškių ideologijų statybiniai, arba suklaidinti asmenys, pasėdami abejonių ir kontraversijų sėklas, įnešdami protų sumaištį ir taip bandydami sumenkinti Birželio sukilimo svarbą, paskleidžiant abejonę ir dėl 1941 m. Birželio sukilimo dienomis Lietuvos valstybės atkūrimo prasmingumą.

Abėjojančiųjų (arba gudriai verčiamų abejotų) paklausime: koku būdu buvo įmanoma atkurti Lietuvos valstybingumą? Gal Lietuvai būtų padėjusi Didžioji Britanija, Prancūzija, JAV? Kažkodėl nepadėjo Čekoslovakijai, lygiai kaip nepadėjo Latvijai ir Estijai, taip pat ir Suomijai paliko dėl savo nepriklausomybės grumtis pačiai prieš Sovietų Sąjungą

1941 m. Biželio 70-mečiui skirtoje Lietuvos mokslų akademijos sesijoje: auditorijai klausimą užduoda Lietuvos MA narys akad. prof. Antanas Kudzyz

kad gegužės pirmąją arba antrąją savaitę Vokietija puls Sovietų Sąjungą. Ši žinia Lietuvos patriotų vos neišprovokavo per anksti pradėti sukilimą. Būtų lemtinga klaida, nes dėl prasidėjusių įvykių Balkanuose Europoje padėtis ėmė smarkiai keistis. Balandžio 5 d. Sovietų Sąjunga ir Jugoslavija pasirašė draugystės ir nepuolimo sutartį, balandžio 6 d. Vokietija užpuolė Jugoslaviją ir Graikiją. Balandžio 17 d. Jugoslavija kapituliavo, balandžio 30 d. ta pati lemtis ištiko Graikiją. Ar karo įvykiai Balkanuose visam mėnesiui atitolino Vokietijos karo prieš Sovietų Sąjungą

klausomą Lietuvą. Reikia pasakyti, kad šis planas iš dalies buvo įgyvendintas. Tuo Birželio sukilimas skyrėsi nuo kitų trijų – 1795, 1831 ir 1863 metų pralaimėtų sukilimų.

Sukilimo uždaviniai

Truputį kitaip svarbiausius sukilimo uždavinius veikale „Sukilimas“ (Vašingtonas, 1973 m.) apibūdino sukilimo ideologas, LAF'o organizatorius, buvęs Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje Kazys Škirpa. Jis išvardijo tris uždavinius, kuriuos turėjo vykdyti sukilėliai. Pirmas – nuplauti gėdą dėl

kaip tam bibliiniam Dovydui prieš Galijotą.

Kaip visa tai vyko

Prisiminkime 1941 m. Birželio sukilimo įvykių seką. Pasak A. Damušio, visas pasiruošimo sukilimui svoris krito ant studentijos ir jos vadovo Pilypo Žukausko (Naručio) pečių. Ritantis suėmimų bangai nuo birželio 15-osios visi sukilimo daliniai perėjo į kovinę parengtį. Birželio 18 d. Kauno LAF štabas vyriausio štabo būstinei patalpas pasirinko Kauno Prisikėlimo parapijos senelių prieglaudoje,

Aukštaičių g. 4. Kitą dieną skubiam pasitarimui sušaukti provincijos vadai. Sutarta dėl radijo ženklų, įsakyta sekti Kauno, Vilniaus ir 31 m trumpųjų bangų radijo stočių signalus. Birželio 22 d., sekmadienį, 3 val. nakties Berlyno laiku (Lietuvoje pagal galiojusį Maskvos laiką buvo 4 val. ryto) per Karaliaučiaus radiją skaitomas A. Hitlerio įsakymas Vokietijos kariuomenei užimti bolševikinę Rusiją. Pradėtas vykdyti operacijos „Barbarosa“ planas.

Maždaug 3 val. 30 min. L. Prapuolenis Kaune paskambino K. Ambrozaičiui ir pranešė apie sukilimo pradžią; K. Ambrozaičio būrys persikėlė iš Vilijampolės į Senamiestį, išminavo Centrinę paštą. Kuris tai buvo laikas – Berlyno ar Maskvos? Iš prisiminimų ne visai aišku, nors tai labai svarbu žinoti.

10 val. Kauno LAF štabe (Kauno Prisikėlimo parapijos senelių prieglaudoje) su TDA dalinių vadais priimamas nutarimas sukilti. Apie 12 val. visi TDA vadai raportavo esantys savo vietose ir veikiančys pagal sukilimo planą.

17 val. Sovietų kariuomenės ryšio punktam perduodama klaidinanti žinia, esą vokiečių desantas užėmė Kauną. Komunistų, įtartinų asmenų ir žydų telefonai išjungti pagal sąrašą. Aleksoto radijas pradėjo 31 m banga transliuoti Lietuvos himną ir atsišaukimą į lietuvių tautą. Sovietams išsprogdinus Aleksoto tiltą, nutrūko elektros srovė ir Aleksoto radijo stoties transliacijos. Sukilėlių grupei atvykus į prezidentūrą paaiškėjo, kad Kremliaus statybinis Justas Paleckis skubiai sėdo į automobilį ir pabėgo. Prie NKVD būstinių panika, enkavedistai bėga iš miesto.

19 val. LAF štabe priimtas sprendimas užimti Kauno radiofoną ir radijo stotį, paskelbti masinį sukilimą ir Lietuvos laikinosios vyriausybės narių sąrašą. Apie 21 val. radiofonas ir radijo stotis be aukų buvo užimti, bet radiofono įrangą reikėjo remontuoti. Birželio 23-iosios naktį apie 3 val. Kauno radijo stotis buvo parengta transliacijai.

Tą pačią naktį į birželio 23-iąją buvo susprogdinta kariškių telefono centrinė stotis Vilijampolėje, sukilėliai užėmė Centrinę paštą ir telefono-telegrafo centrinę stotį. Netekę ryšio, sovietinės valdžios asmenys ir kariškiai buvo pasimetę, sumaištis vis didėjo, ko ir reikėjo sukilėliams.

Apie 4–5 val. ryto LAF štabe buvo patvirtintas dr. A. Damušio, plk. J. Vėbros ir L. Prapuolenio sudarytas atsišaukimo į tautą tekstas. Jis buvo derintas ir anksčiau, bet per sukilimo pradžios šurmulį kažkur pasimetė, teko rašyti iš naujo, trumpesnę tekstą. Reikėjo jėgas sutelkti į radiofono ir radijo stoties gynimą, jeigu atsirastų tokia būtinybė.

Kaune dislokuoti bolševikų kariniai daliniai rengėsi skubiam pasitraukimui, sąmyšis ir panika buvo apėmusi vietos komunistus. Apie 7 val. ryto sukilėlių dalinys užėmė spaustuvę ir ėmėsi darbų. Tą dieną sukilėliams prasidėjo tikras karštymetis.

8 val. iš LAF štabo su ginkluota apsauga į radiofoną išvyko Leonas Prapuolenis su atsišaukimo į tautą tekstu ir Lietuvos laikinosios vyriausybės narių sąrašą.

9 val. prabilo Kauno radijo stotis, 9 val. 28 min. nuskambėjo Lietuvos himnas. LAF štabe himnas ir L. Prapuolenio skaitomas kreipimasis į tautą išklausti stovint. TDA daliniams įsakyta užsirišti baltus kaspinus su juodomis raidėmis. Plk. J. Bobelis paskirtas pirmuoju Kauno komendantu. Prasidėjo pirmosios sukilėlių ginkluotos operacijos.

KOVOS DĖL TĖVYNĖS

Pilypas Narutis prisimena 1941-ųjų birželį...

Pradžią Nr. 13

Pilypui NARUČIUI (tuo metu ŽUKAUSKAS), Vytauto Didžiojo universiteto studentui, ateitininkui, „Grandies“ korporacijos nariui, 1941 m. buvo 21-eri, bet jam jau teko būti Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) vyriausiojo štabo įgaliotinio krašte Leono Prapuolenio pavaduotoju. Bet neteko būti Kauno LAF štabui vadovavusio dr. Adolfo Damušio pavaduotoju, kaip klaidingai nurodėme pristatydami savo pašnekovą pirmoje pokalbio dalyje, beje, remdamiesi paties P. Naručio straipsnio „1941 birželio sukilimas Kaune“ anonsu, galimas dalykas pridėto nuo „Aidų“ redakcijos (šį netikslumą ištaisome, pasiremdami P. Naručio knygos „Tautos sukilimas 1941“ pastaba, 393 p.). P. Narutis buvo tarpininkas tarp LAF Kauno štabo ir studentijos, 1941 m. Birželio sukilimo Lietuvoje vienas iš organizatorių ir vadovų.

Su Pilypu Naručiu kalbėjome 2008 m. lapkričio 29 d. Pasaulio lietuvių centre Lemonte, Čikagos priemiestyje, kur tuo metu vyko XIV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas. Pokalbį spausdiname, minėdami 1941 m. Birželio sukilimo 70-ąsias metines.

Kaunui buvo lemta tapti sukilimo centru

Mokslo Lietuva. Savo pašnekesyje sustojome ties vieta, kad per Kauno radiofoną perduota lietuvių liaudies daina „Saulė raudona vakaras netoli...“ turėjo reikšti sukilimo prieš sovietus pradžią.

Pilypas Narutis. Buvo pasiruošta sukilimui ir laukta sutarto slaptažodžio – dainos „Saulė raudona...“ Sukilėliai buvo puikiai pasiruošę ir laukė signalo: labai svarbu buvo laiku paskelbti sukilimą, kai tik Vokietijos kariuomenė pajudės per sieną. Todėl labai svarbu buvo žinoti, kada prasidės karas ir suderinti veiksmus. Vokiečiams turėjo būti duota suprasti, kad įžengė ne į Sovietų Sąjungos, bet Lietuvos teritoriją, kurią kontroliuoja sukilėliai. Siekėme aiškiai parodyti, kad Lietuvos „laisvanoriškas“ stojimas į Sovietų Sąjungą tebuvo eilinis bolševikų melas.

ML. Koks buvo LAF Vilniaus štabui vadovavusio Vytauto Bulvičiaus (1908–1941) rengtas sukilimo planas?

P. Narutis. Kiek mums žinoma, V. Bulvičiaus organizuota grupė per Vilniaus radiją turėjo paskelbti sukilimo pradžią ir Lietuvos laikinosios vyriausybės narius. LAF Vilniaus štabas turėjo remtis 29-ojo Lietuvos teritorinio šaulių korpuso patikimais kariais, o jie turėjo pašalinti politikus ir raudonuosius karininkus,

Tylos minute per 1941 metų Birželio sukilimą žuvusių dalyvių atminimą pagerbia inž. Pilypas Narutis, politinis veikėjas ir disidentas Viktoras Petkus, visuomenės ir politinis veikėjas daktaras Kazys Bobelis, Lietuvos laikinosios vyriausybės narys dr. Adolfas Damušis, jo žmona Jadvyga ir kiti sukilimo minėjimo dalyviai (2001 m.)

žygiuoti į Vilnių ir apsaugoti Laikinosios vyriausybės narius. Lietuvos kariai turėjo pirmi įžengti į Vilnių ir įžygiuojančius vokiečių karius sutikti kaip svečius. Būtent Vilniuje savo darbą turėjo pradėti Laikinoji vyriausybė. Šaulių būrelių įvairiuose miestuose ir miesteliuose turėjo perimti vietinės valdžios įstaigas, užtikrinti jų veiklą ir tvarką, apsaugoti gyventojus ir jų turtą.

Kauno LAF štabas turėjo sekti Vilniaus įvykius, paimti valdžią į savo rankas Kaune ir perdavinėti per radiją žinias iš sostinės.

ML. Tačiau įvyko kitaip: Kaunas tapo sukilimo centru Lietuvoje, nes sovietams suėmus Vilniaus LAF štabo narius su Lietuvos generalinio štabo majoru Vytautu Bulvičium priešakyje, Vilniaus sukilėliai neteko savo vadovų. Sukilimo organizavimo iniciatyvą teko perimti Kaunui.

P. Narutis. Pradžioje planuota, kad V. Bulvičius bus sukilimo vadas, o Vilnius bus sukilimo centras. Kaunas turėjo veikti kaip atskiras darinys, mes ryšį turėjome palaikyti su V. Bulvičiumi ir jo vyrais. Tačiau 1941 m. birželio 7–8 dienomis Vilniuje prasidėjo Lietuvos kariuomenės 29 korpuso karininkų areštai, buvo suimti Vytautas Bulvičius, Juozas Kilius, Statkus, kapitonas Pranas Gužaitis, leitenantas Adolfas Eidimtas. Buvo pradėta naikinti kariškoji LAF jėga. Bet kai jie buvo suimti, padėtis iš esmės pasikeitė. Beje, suėmimo vos išvengė ir dr. Adolfas Damušis (1908–2003). Jis buvo paskutinis, kuris tarėsi su V. Bulvičiumi. Iš Vilniaus grįždamas traukiniu į Kauną A. Damušis pajuto, kad kažkas ne taip. Nedaug trūko, kad būtų suimtas. Kaune pavyko jį paslėpti. Turėjau paruošęs šešias slaptas vietas – Panemunėj, Aleksote, Vytauto

prospekte ir kitose vieta nuo kitos nutolusiose vietose, kuriose galėjome paslėpti ypač saugomus asmenis.

Slaptėme divizijos generolą Stašį Pundzevičių (1893–1980). Jis 1927–1934 m. buvo Lietuvos karo aviacijos vadas, jam vadovaujant buvo sukonstruoti pirmieji Antano Gustaičio lėktuvai ANBO-3 ir ANBO-4, įrengtas Zoknių aerodromas prie Šiaulių. Nuo 1938 m. S. Pundzevičius buvo divizijos generolas, 1939 m. paskirtas Kariuomenės štabo viršininku. Sovietams okupavus Lietuvą 1940 m. gruodį iš kariuomenės atleistas Kaune nuošalioje vietoje gyvenęs generolas S. Pundzevičius paprašė jam saugesnės vietos. Susisiekiu su Juozu Rudoku, dirbusiu Centriniam pašte, paprašiau tam reikalui atsiųsti automobilį. Sutartu laiku prie Teisingumo rūmų, kuriuos nurodė generolas, atvažiavo automobilis, šoferis turėjo visus reikiamus leidimus, tad įsodinę S. Pundzevičių, išvežėme jį už Viljampolės į Linkuvą. Įkurdinome patikimoje vietoje, iš kurios gerai apžvelgiama vietovė, reikalui esant galima nepastebimai pasišalinti. Vėliau sužinojome, kad taip generolą išgelbėjome nuo NKVD arešto. Birželio sukilimo dienomis (nuo birželio 24 dienos) jis buvo Krašto gynybos tarybos narys.

Kitas asmuo, kurį reikėjo akylai saugoti, buvo LAF vyriausiojo štabo įgaliotinis krašte Leonas Prapuolenis (1913–1972). Tie asmenys, kurie turėjo vadovauti sukilimui, buvo itin saugomi, be to jiems reikėjo pasiruošti, kad galėtų tinkamai vykdyti jiems patikėtas atsakingas pareigas.

ML. Jūs pats rėmėtės ryšiais su studentija, pagaliau juk studentams ir vadovavote kaip studentų korporacijos vadovas.

P. Narutis. Kauno studentų ryšiai patikimai siekė Vilnių, Dotnuvą (Akademiją), Šiaulius (Prekybos institutą), Panevėžį (Amatų mokyklą). Turėjome savo reikalams net slaptus autobusus, kuriais galėjome pasinaudoti. Mes turėjome net sprogstamosios medžiagos laboratoriją, kuriai vadovavo inžinierius, išradėjas, chemijos mokslų daktaras pulkininkas Juozas Vėbra (1901–1994). Jis 1936 m. buvo suprojektavęs ir įkūręs modernią Ginklavimo tyrimo laboratoriją, kuri 1940 m. buvo perduota Vytauto Didžiojo universitetui. Tai štai minėtoje laboratorijoje VDU Organinės chemijos technologijos katedros vedėjas J. Vėbra su savo talkininkais gamino granatas ir kitus sprogstamus užtaisus. J. Vėbra buvo vienas iš Birželio sukilimo karinių vadovų. Dar karui neprasidėjus nusiuntėme pas J. Vėbrą leitenantą Vytautą Stonį, kuris grįžo su pilnu portfeliu sprogmenų. V. Stonio užduotis buvo perimti Kaune radijo stotį, tad reikėjo ginklų ir sprogmenų.

ML. Kaip atsitiko, kad NKVD nesusekė, neišsiaiškino gerai organizuoto pagrindinio veiklos?

P. Narutis. Vytauto Didžiojo universitetas veikė ir prie sovietų, nors studentų draugijos ir korporacijos buvo uždarytos, veikė pogrindyje. Veikdami pagrindžio sąlygomis saugojomės, slapstėmės. Susitikti stengdavomės viešose vietose, kur daugiau žmonių, pavyzdžiui, Laisvės alėjoje. Žinojome, kad pavojinga burtis po tris, nes enkavedistai galėjo sustabdyti ir tikrinti dokumentus. Kiekvieną atskirai tardydavo, kvosdavo, ką jis ir kiti du kalbėjo. Paskui lygindavo parodymus, jeigu nesutapdavo – suimdavo.

Tie užsispyrę ir nesukalbami lietuviai

ML. Vis dar girdime balsų, teigiančių, kad sukilimą Lietuvoje organizavo Vokietijos specialiosios tarnybos, t. y. naciai? Todėl sukilimą vertinantys kartais nelen-gvai susišneka, būna priešingų nuomonių. Ar Jūs jautėtės vykdantis nacių valią?

P. Narutis. Sukilimo idėja kilo kartu su sovietų represijomis prieš Lietuvos gyventojus. Iš Lietuvos liaudies kariuomenės okupantai suformavo Raudonosios armijos 29 šaulių teritorinį korpusą. Dalis karininkų ir civilių tarnautojų buvo išleisti į atsargą, kiti patys nesutiko tarnauti okupantams. Lietuvių karininkais ir kareiviais nepasitikėta, korpusas turėjo būti likviduotas. Buvo uždrausta šaulių sąjunga, studentų ir jaunimo organizacijos. Tačiau visos tos organizacijos veikė nelegaliai, telkėsi į būrelius, jų nariai ir sudarė tą aktyvųjį sluoksnį, iš kurio formavosi būsimieji sukilimo dalyviai. Prasidėję areštai, masinės represijos dar labiau sustiprino neapykantą okupantams ir pasipriešinimo nuotaikas. Vis labiau plintant būsimo karo nuojautai, iš Vokietijos pasiekiančios žinios žadino viltį, kad sovietų okupacija tėra laikina. Nuo persekiojimų į Vokietiją pabėgusieji Lietuvos piliečiai ir sudarė tą branduolį, iš kurio formavosi LAF. Tai buvo ne nacių, bet pačių pasitraukusių lietuvių iniciatyva sukurta organizacija. Vėliau Vilniuje daugiausia lietuvių kariškių, o Kaune universiteto dėstytojų ir studentijos pastangomis kūrėsi svarbiausi sukilimo centrai. Mūsų tikslas buvo atkurti Lietuvos valstybingumą, tam turėjo pasitarnauti sukilimas, kurį planavome pradėti, kai tik Vokietija pradės karą prieš Sovietų Sąjungą.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. Mokslo Lietuva vykdo projektą Moksliui, visuomenei ir kultūrai. Siekdamas populiarinti laikraštyje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

KOVOS DĖL TĖVYNĖS

ML. Tačiau naciai pasinaudojo lietuvių nuotakomis ir siekiais, leido sukilimą organizuoti ir sukilti?

Ruošdamiesi karui su Sovietų Sąjunga naciai iš pradžių palaikė sukilimo Lietuvoje idėją, bet ne Laikinosios vyriausybės sudarymo ir kitų politinių tikslų kėlimo idėją. Lietuvos nepriklausomybės Vokietijos naciams nereikėjo, buvo tik kliūtis jų pačių siekiams įgyvendinti. Būtų galima pateikti daug faktų, rodančių kaip naciai kenkė sukilėliams ir Laikinajai vyriausybei. Juk pulkininko K. Škirpos iš Berlyno į Lietuvą neišleido, kaip ir kitų LAF štabo narių. Turėjome įrodymų, kad gestapas sovietų NKVD pakišo ne vieną sukilėlį. Taip naciai sovietų rankomis baudė nesukalbamus lietuvius, pasiryžusius atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Prisiminkime Leono Prapuolenio likimą. 1941 m. rugsėjo viduryje jis gestapo buvo suimtas ir išvežtas į Dachau koncentracijos stovyklą. Tik didžiulėmis K. Škirpos (1895–1979), turėjusio ryšių Vokietijos užsienio reikalų ministerijoje, pastangomis L. Prapuolenį 1942 m. balandžio 2 d. pavyko išvaduoti. Į Lietuvą jam vokiečiai uždraudė išvažiuoti, gestapininkų priežiūroje gyveno Mюнchene.

ML. Vokiečiai nepasitikėjo ir LAF organizatoriumi Kaziu Škirpa, kuris buvo numatytas tapti Lietuvos laikinosios vyriausybės ministru pirmininku. Jis Berlyne buvo priverstas gyventi ir veikti namų arešto sąlygomis. Kita vertus, vokiečiai lyg ir palaikė sukilimo Lietuvoje idėją, žadėjo sukilėlius paremti ginklais. Kaip paaiškintumėte tokį vokiečių veiksmų nenuoseklumą?

P. Narutis. Birželio 25 d. K. Škirpa buvo iškviestas į Vyriausiąją reicho saugumo valdybą (Reichssicherheitshauptamt, RSHA) pasiaiškinti, kodėl paskelbta Lietuvos Nepriklausomybė, sudaryta vyriausybė, o jos Ministrų pirmininku paskelbtas jis, Škirpa? Vokiečiai K. Škirpai paskyrė namų areštą ir prie jam skirtų Laikinosios vyriausybės pareigų neprileido. Kol sovietai nebuvo Lietuvos okupavę, K. Škirpa kaip diplomatas ir profesionalus kariškis, Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje ir ministras specialioms pavedimams, turėjo daug ryšių su kitų valstybių diplomatais Romoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV, net Japonijoje. Todėl vokiečiai stengėsi izoliuoti K. Škirpą nuo aktyvesnių tarptautinių ryšių. Tai, kad Vokietija su Anglija kariavo, taip pat turėjo įtakos.

Su Vokietijos kariuomene iš Berlyno į Lietuvą vokiečiai leido ne tik atvykti diviziono generolui Stasiui Raštikiui, bet birželio 27 d. kartu su operatyvinės grupės A štabu jį pristatė į Kauną. Vokiečiams S. Raštikis atrodė sukalbamesnis, tokių tarptautinių ryšių kaip Škirpa jis neturėjo, tad su juo tikėjosi lengviau rasti bendrą kalbą. Svarbiausia buvo lietuvius įtikinti nutraukti Laikinosios vyriausybės veiklą ir nesiekti realios nepriklausomybės. LAF surengė sukilimą, padėjo vokiečiams be didesnių aukų įžengti į Lietuvą, atliko savo vaidmenį ir buvo verčiamas nutraukti veiklą.

Iš pradžių kovota kone plikomis rankomis

ML. Bet ginklų, be J. Vėbros gamnamų sprogmenų, sukilėliai juk neturėjo? Ar turėjo? Plikomis rankomis nelabai pakovosi.

P. Narutis. Buvo liepta ginklais pasirūpinti, dalis ginklų įvairiais būdais buvo gauta iš tų pačių rusų, kiti turėjo šautuvus kaip medžiotojai. Kai sovietai uždraudė šaulių organizaciją, ne visi jos nariai atidavė ginklus. V. Bulvičius buvo susitaręs su vokiečiais, kad prasidėjus

1941 m. birželio 22–28 d. sukilimo dalyvis dimisijos vyresnysis leitenantas Kazimieras Gediminas Ruzgys ir jo sūnus Gediminas

karui, jie numes sukilėliams ginklų iš lėktuvų už Vilijampolės. Romo Šato buvome įspėti vokiečiais nepasitikėti, todėl rezidentas leitenantas Vytautas Stonis sudarė savo grupę, kuri turėjo priimti vokiečių pažadėtus atsiųsti ginklus prie Devintojo forto. Gaučiuose Vilniaus LAF štabo nurodymuose pranešta, kad ginklai bus iš lėktuvų numesti Linksmadvarėje (Marvelėje) ir prie Vilijampolės už Linkuvos netoli Devintojo forto. Linksmadvario teko atsisakyti, nes ten Aleksoto aerodromas, kur kilo ir leidosi sovietų lėktuvai, o patogios vietos priimti siunčiamiems ginklams neradome, tad nutarėme turėjusiems atskristi su ginklais vokiečių lėktuvams signalizuoti tik prie Vilijampolės.

Vytautas Stonis buvo numatęs, kad gautieji ginklai turėjo būti paskirstyti, pirmiausia – prie radijo stoties Žalialkalnyje, prie radiofono ir prie pašto-

telegrafo stočiai užimti ir prireikus ginti. Norint ginklus atvežti reikėjo prieš prasidedant karo veiksmams išminuoti Vilijampolės tiltą per Nerį. Šią užduotį sėkmingai atliko V. Stonio vyrai. Buvo ir kita grupė, kuri taip pat buvo pasirengusi priimti siunčiamus ginklus. Labai svarbu buvo sukilėliams gauti ginklų. Ne tam, kad veltumėmės į kovą su besitraukiančiais raudonarmiečiais, bet reikėjo ginti strategiškai svarbius objektus.

ML. Bet vokiečiai žadėtų ginklų neatsiuntė?

P. Narutis. Neatsiuntė. Birželio 22 dieną, vakare V. Stonis su savo vyrais Vilijampolėje laukė atskrendančių vokiečių lėktuvų su žadėtais ginklais, bet nesulaukė. Lėktuvai skrido, bet į mūsų signalus nereagavo. Radijo stotį, radiofoną ir pašto-telegrafo stotį užėmė sukilėliai, jeigu raudonarmiečiai

butų turėję ginti plikomis rankomis. Beliko laukti Stonio vyrų, kad bent jie sutvirtintų tų objektų apsaugą. Jautėmės vokiečių apgauti, panašiai kaip ir su užtikrinimu, kad karas tikrai prasidėsias 1941 m. gegužės pradžioje. Kaune pradėjome įsitvirtinimą be ginklų. Teko štabe aptarti naują veiklos strategiją – gynybą be ginklų. Vėliau sužinojome, kad vokiečiai atšaukė savo desantus ir ginklų išmetimą sukilėliams, matyt, nepasitikėdami sukilimu, kuris vokiečiams atrodė nelabai naudingas. O ypač jie nenorėjo, kad būtų sudaryta ir paskelbta Lietuvos laikinoji vyriausybė.

Sukilėliai perėmė iniciatyvą

ML. Prasidėjus karui Kaune rusai labai panikavo. Kaip klostėsi įvykiai?

P. Narutis. Sužinoję apie prasidėjusį karą, sovietai sumišo, o mes vos išgirdę tuojau pat paskelbėme sukilimą. Visi parengtieji sukilėliai užėmė jiems iš anksto numatytus kovos postus: miestų savivaldybių administracinius pastatus, Kauno radiofoną ir radijo stotį, pašto įstaigas ir daugelį kitų objektų. Kauno radiofone buvo mūsų patikimi žmonės dar prieš sukilimą. Kauno miestą sukilėliai iškart užėmė. Rusai buvo visiškai pasimetę, tokiems įvykiams nepasirengę, todėl nešė kudašių kaip kas išmanė, faktiškai Kauną, apskritai Lietuvą, paliko be jokios apsaugos.

Sukilėlių rankose buvo Kauno centrinis paštas, kur tvarkėsi jo tarnautojas Juozas Rudokas. Pavyko nutraukti per Kauno telefono-telegrafo stotį eįsų ryšį iš Maskvos su Lietuvoje dislokuotą Raudonosios armijos divizionų štabais. Prieš išjungdami telefoną-telegrafą sukilėliai sovietų karo komendantui Kaune ir Raudonosios armijos štabui rusiškai pranešė, kad „vokiečių desantas Kaune“, užima paštą ir telefono-telegrafo pastatą. Sukilėliai skambino į kalėjimus ir sargybiniams įsakė kuo greičiau bėgti, jeigu nori išlikti gyvi. Į panikos kėlimą tarp raudonarmiečių buvo pasitelkta ir Aleksoto radijo stotis. Rusams buvo skelbiama, kad Kaune ir Žemaitijoje pasirodė vokiečių desantas. Sovietų kariuomenės štabas spruko Zarasų link. Kai 1941 m. balandžio 23 d. per Kauno radiofoną paskelbėme apie atkuriamą Lietuvos valstybę ir Lietuvos laikinosios vyriausybės narių sąrašą, Zarasuose sovietai pamanė, kad Kauną jau užėmė vokiečiai, todėl iš Lietuvos toliau traukėsi į Daugpilį.

ML. Jeigu sovietų valdžios atstovai taip greitai spruko iš Lietuvos, tai nelabai susipažinusiems su to meto realijomis sukilėlių nuopelnai galėtų atrodyti ne kažin kokie, nes lyg ir nebuvo prieš ką kovoti?

P. Narutis. Sovietai manė, kad jie kontroliuoja padėtį, bet sukilėliai perėmė iniciatyvą į savo rankas. Telefonai iškart buvo atjungti, sovietų valdžios

Lietuvos kariūnai pagerbia žuvusių Birželio sukilimo dalyvių atminimą

NAUJA KNYGA

Keli pasvarstymai dėl vertingo leidinio

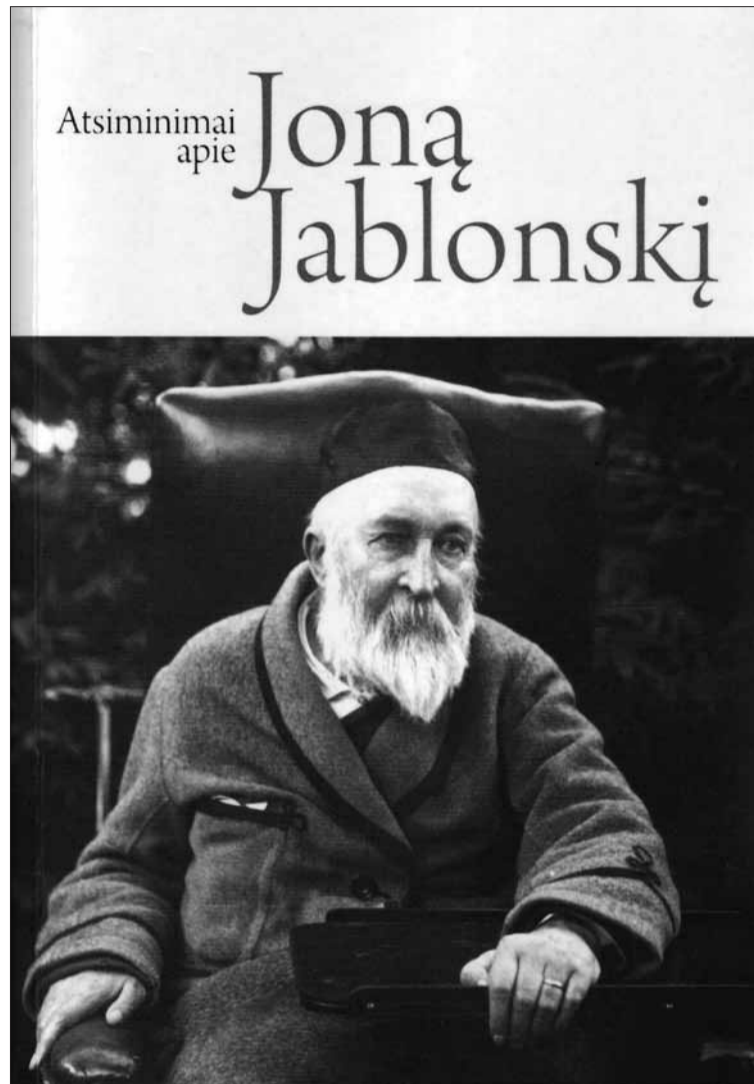
Arnoldas PIROČKINAS

Negali sakyti, kad Jono Jablonskio 150-osios gimimo metinės 2010 m. gruodžio 30 d. nebuvo paminėtos. Net Lietuvos Respublikos Seime buvo surengta graži įžymiajam kalbininkui skirta paroda ir valandą trukęs posėdis, kuriame Seimo narys dr. Arvydas Vidžiūnas jam būdinga maniera padarė patrauklų pranešimą. Tačiau, palyginus su dabar vykstančiais renginiais, skirtais, pavyzdžiui, iš Lietuvos kilusiam ir apie Lietuvą palankiai atsiliepusiam lenkų rašytojui Nobelio premijos laureatui Česlovui Milošui, jablonskinis jubiliejus nublinksta – praėjo jis gana kukliai. Gal taip ir dera: kukliam kalbos darbininkui, koks buvo J. Jablonskis, kuklus ir sukakties mastas. Ypač šiuo metu, kai vyksta drastiškas tautinių vertybių perkainojimas ar nukainojimas.

Vis dėlto, net ir kukliausiai minint J. Jablonskio gimimo 150-ąsias metines, pasigesta vieno tokiai sukakčiai ir tokiai iškiliai Lietuvos kultūros istorijos asmenybei pagerbti privalomo elemento – svaraus leidinio. Mūsų gausios institucijos, kurios vadovauja lietuvių kalbos tvarkybai ir koordinuoja tiriamuosius darbus, taip pat ugdo būsimąsias lituanistų kartas, tiek užimtos, jog neturėjo kada apie tai pagalvoti. Atrodė, kad sukaktis ir liks be tokio leidinio: bus laukiama 200-ųjų metų. Ir štai, praėjus keiliams mėnesiams, 2011 m. pradžioje, bet su 2010 m. data, pasirodo leidinys, kuris užpildo šią spragą. Tas leidinys – tai „Atsiminimai apie Joną Jablonskį: šaltiniai“ (sudarytojos Giedrė Čepaitienė, Lionė Lapinskienė, Vilnius, Gimtasis žodis, 2010 m., 470 p.).

Taigi leidinio sudarytojos – dvi stropios ir ryžtingos moterys – padarė tai, ko nesiėmė Lietuvių kalbos institutas, Lietuvių kalbos draugija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, universitetų lituanistinės katedros. Viena iš tų dviejų moterų, Giedrė Čepaitienė, yra Šiaulių universiteto profesorė, Jono Jablonskio dienų Šiauliuose organizatorė. Kita, Lionė Lapinskienė, – Panevėžio Mykolo Karkos pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja ekspertė. Mūsų laikais, kai bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai, neišleisdami iš akių vien sąsiuvinį taisyto, beveik visiškai vengia bristi į mokslo problemas, tai labai retas atvejis, kad mokytojas ryžtųsi imtis darbo, kuris paprastai paliekamas darbuotojams su laipsniais. Aktyviai dalyvaudama mokslinėje veikloje, L. Lapinskienė nusipelnė to, kad 2010 m. buvo išrinkta Lietuvių katalikų mokslo akademijos nare.

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

Knygai veiksmingai talkininkavo vilniškė leidykla „Gimtasis žodis“, taip pat recenzentes: Klaipėdos universiteto prof. habil. dr. Audronė Kaukienė ir Šiaulių universiteto dr. Ona Laima Gudzevičiūtė. Tad, finansiskai parėmus Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai, sutelktomis jėgomis lituanistika praturtėjo tikrai vertingu leidiniu. O kad tai vertingas leidinys, skaitytojų turėtų įtikinti čia siūloma jo apžvalga.

Sudarytojos pateikė net 97 autorių atsiminimus apie J. Jablonskį. Nemaža jų dalis publikuota anksčiau įvairiuose leidiniuose. Šiandien jie ne visi prieinami kiekvienam skaitytojui. Tačiau ypač vertingos leidinio publikacijos iš likusių rankraščių prisiminimų, laikomų visokiuose archyvuose, rankraštyuose ar atskirų žmonių stalčiuose. Iš jų turiningi Marijos Šlapelienės (p. 147–152) atsiminimai, nušviečiantys 1903–1930 m. laiką. Saly Šemerys ir Alfonsas Šimėnas atsiminimuose (p. 213–222) pateikia daug vaizdingų epizodų iš J. Jablonskio gyvenimo Voronože. Eduardo Viskantos (p. 271–275), Petro Būtėno (p. 290–291), Bronės Vosylytės (p. 295–297), Jono Žakevičiaus-Žakonio (p. 323–324) atsiminimuose rasime vertingų J. Jablonskio gyvenimo bruožų iš nepriklausomos Lietuvos laikotarpio. Kalbininko žento Vytauto Žemkalnio (kodėl jis įvardintas čia ne keimerine pavarde Landsbergis-Žemkalnis?) atsiminimuose (p. 413–417) išryškėja J. Jablonskio atlaidumas, pakantumas ir subtilumas.

Bene sunkiausias dalykas, kurį turėjo atlikti sudarytojos, buvo atsiminimų redagavimas. Reikia turėti galvoje, kad jų parašymo laikas buvo labai platus: galima sakyti, visas XX amžius. Per tą šimtą metų smarkiai kito rašybos taisyklės ir kalbos normų traktavimas, taip pat keitėsi autorių įgudimas vartoti bendrinę kalbą. Principas palikti visa

neredaguota vargu ar būtų pateisinamas, kaip ir nuostata viską derinti su dabartinėmis normomis. G. Čepaitienės „Įvade“ plačiai apibūdintus autorių kalbos ypatybes (jis beveik prilygsta glaustai XX amžiaus bendrinės kalbos raidos apybraižėlei) ir konkrečiai nurodoma, kas vis dėlto buvo keičiama (p. 15–23).

Susipažinus su pateiktais atsiminimais ir atkreipus dėmesį į jų kalbos redagavimą, galima pripažinti, kad su ja elgtasi labai atsargiai ir taupiai. Tik ne esminės, bet dabartiniam skaitytojui ypač akis badančios rašybos ypatybės knygoje pašalintos (pavyzdžiui, visur rašomas *dėl*, sudabartinama ilgųjų, trumpųjų ir nosinių balsių, žodžių kartu ir atskirai, didžiųjų raidžių pavadinimuose rašyba). Tačiau palikti morfologijos ir sintaksės savitumai (kartais net priešingi bet kuriai normai), taip pat išlaikyti leksikos dalykai (nemažai jų yra paties J. Jablonskio taisyty). Visa tai leidžia skaitytojui gerai pajusti epochos, kada buvo rašomi tekstai, kalbos koloritą.

Sudarytojos taip pat turėjo spręsti atsiminimų pateikimo tvarkos problemą. Dėl jos plačių paaiškinimų esama „Įvade“ (p. 14–15). Rasti absoliučiai nepriekaištingą tokios įvairios medžiagos išdėstymo schemą vargu ar įmanoma. Su knygoje teikiama sistema galima be didelių prieštaravimų sutikti, iš anksto turint galvoje tai, kad dalis atsiminimų apima duomenis, kurie netelpa vieno nustatyto laikotarpio rėmuose. Tad tie dvylika skyrelių, sudarytų pagal laikotarpius, ne visada aprėpia nurodytų metų įvykius. Kai kurie skyreliai, labai susmulkinus laikotarpius, pasidarė visai maži. Pavyzdžiui, skyrelyje „Žemelyje. 1901–1902“ tėra vos du Vlodo Poželos atsiminimų gabaliukai (p. 99–101). Po jo einantį skyrelį „Pleskavoje (Pskove). 1902–1903“ (p. 105–107) taip

pat sudaro du atsiminimų – Jono Jurgio Bulotos ir Broniaus Balučio – gabaliukai. Atrodo, šiuos du skyrelius buvo galima sujungti su keliais kaimyniniais skyreliais į vieną bendresnę poskyrį, turintį pavyzdžiui, antraštę „Žandarų gniaužtuose“ ar panašiai. Šia proga norisi nusistebėti, kam reikėjo vietoj įprasto miesto pavadinimo Pskovas duoti antraštę su J. J. Bulotos vartotu vardu Pleskava.

Iš chronologinės sistemos iškrinta teminiu pagrindu sudarytas skyrelis „Vasaros Lietuvoje“: jo dalykus galėta ramia sąžine taip pat išskirstyti į skyrelius pagal laikotarpius. Vis dėlto šie skirstymo logikos pažeidimai neapsunkina skaitytojo orientacijos atsiminimų masėje. Po šių dvylikos skyrelių einantys du skyreliai taip pat nepaiso laiko nuoseklumo ir ryšio su laikotarpiu principo, bet tas nepaisymas motyvuotas. Pavyzdžiui, skyrelis „Su Jablonskiu įvairiais gyvenimo tarpniais“ (p. 361–403), kaip pati antraštė rodo, apima atsiminimus, kuriuose dominuoja ne vieno periodo įvykiai. Nors skyrelyje „Artimųjų atsiminimai“ (p. 407–428) keli autoriai vaizduoja vieno laiko dalykus, bet kiti, kaip Julijos Jablonskytės-Petkevičienės, Vytauto Žemkalnio ar Motiejaus Čepo,

J. Jablonskis su kalbininku Pranu Skardžiumi (viršuje iš kairės) ir profesoriumi Jonu Vabalu-Gudaičiu. Sėdi – B. Vabalienė-Gudaitienė su sūneliu

yra ištįsę per kelis laikotarpius. Tad jų, žinoma, nesuskaidysi.

Liovėsi svarstę neesminę problemą, kaip išdėlioti atsiminimus, atkreipime dėmesį į dar vieną patrauklų leidinio bruožą – tekstus labai gražiai papildančias gausias iliustracijas. Prie daugumos atsiminimų pateikiamos jų autorių nuotraukos. Kai atsiminimai spausdinami dviejuose skyreliuose, vieno kito autorius nuotraukos dedamos parinktos pagal atsiminimų laiką. Be šių, tekstuose įdėta nemažai J. Jablonskio vieno ar su jį apsupusiais žmonėmis nuotraukų. Prieš kiekvieną skyrelį eina vietovės, kurioje tuo metu gyveno J. Jablonskis, vaizdai. Knygą taip pat praturtina pluoštas faksimilių, iliustruojančių skelbiamus atsiminimus. Surinkti šią iliustracinę medžiagą buvo nepigu: kai kurių nuotraukų neteko anksčiau matyti (šaltiniai nurodyti skyrelyje „Nuotraukų aprašai“, p. 454–457).

Tokio leidinio, koks yra pristatomoji knyga „Atsiminimai apie Joną Jablonskį“ mokslinę vertę (o kad tai mokslinio pobūdžio darbas, abejonių neturėtų kilti) gerokai padidina įvairūs pagalbiniai priedai. Juos rengiant

reikėjo nemažai paplušėti. Sudarytojos, atrodo, plušėti nevengė. Tad jų pastangomis, be Lionės Lapinskienės „Pratarmės“ ir minėto „Įvado“, atsirado net devyni priedai: „Žodynėlis“ (jis praveria mūsų dienų skaitytojui), „Apie autorius“, „Santrupos“, „Šaltiniai“, „Literatūra“, „Interneto prieigos“, minėtieji „Nuotraukų aprašai“, „Asmenvardžių rodyklė“ ir „Vietovardžių rodyklė“.

Pašaliniam skaitytojui gali atrodyti, kad tokių skyrelių sudarymas nekelia problemų: tai paprastas techniškas dalykas. Iš tikrųjų ne visi priedai atsiranda lengvai, be gana komplikuočių paieškų. Antai to nepasakysi apie asmenvardžių rodyklę. Sudarinėjant ją, susiduriama su nemažais sunkumais, ypač kai norima kuo tiksliau pateikti kiekvieno asmens minimalius duomenis, kurių trūksta publikuojamuose tekstuose. Tada kaip tik išryškėja ir rodyklės sudarytojo erudicija, ir išradingumas, ir atkaklumas. Šios knygos asmenvardžių rodyklės sudarytojas, rodos, kartais paskubėję nuleisti rankas. Per daug lengvai pasiduoda išvadai, jog beviltiška rasti trūkstamą faktą. Antai, pasitelkus Lietuvoje ir JAV išėjusias lietuviškas enciklopedijas, atidžiau pasižiūrėjus į panaudotus leidinius, būtų buvę įmanoma be didelio vargo nustatyti, kad lituanisto Kepalo vardas – Kazys, bibliografas Kisinas vadinosi Izidoriumi, žodynininkas Sereiskis – Benjaminu, norvegų keliautojas Nansenas – Fritjofu ir t. t. Pasižiūrėjus į leidinį „Lietuvių kalbotyra“ (2003 m.) paaiškėtų, kad viršelyje parašyta Adelė Ubeikaitė. J. Tarasonienės knygoje, iš kurios imta ištrauka apie J. Jablonskį, „Pratarmė“ pasirašyta Vytauto Tarasonio. Derėjo tiksliau paaiškinti rodyklėje vardus Bachunas Juozas ir Girvilas K. Pirmasis – tai JAV gyvenusio lietuvių Bačiūno pavardės angliška perraša, o K. Girvilas iki 1954 m. vadinosi Matusevičiumi Kleopu Antanu (bostoniškės enciklopedijos II tome jis įvardytas kaip Gervilas). Tačiau šios ir kitos panašios smulkmenos nemenkina recenzuojamo leidinio mokslinės ir visuomeninės išliekamosios vertės. Pastabelių tikslas tėra apeliacija į būsimų analogiškų leidinių autorius ar sudarytojus, kad šilkutų savo garbės reikalui neleisti smulkmeniškams recenzentams prikibti...

Recenzuojamoje knygoje kiek glumina priedų šriftai: antraštės išspausdintos tokiais šriftais, jog skyrelis „Interneto prieigos“ rodosi esą „Literatūros“ skyrelio padala. Tačiau dėl to sudarytojos visai nekaltos...

Baigiant gana neišsamią „Atsiminimų apie Joną Jablonskį“ apžvalgą būtų ne pro šalį padėkoti knygos sudarytojoms, kad jos, nepagailėjusios energijos ir ryžto, atgaivino mūsų dienų visuomenei beblėstantį J. Jablonskio asmenį ir jo veiklos prasmę. Savo ruožtu norėčiau pasakyti, kad apgailėstauju, jog praėjo amžiaus aštuntajame dešimtmetyje, rašydamas savo dviejų dalių monografiją apie šį išskirtinį lietuvių bendrinės kalbos tobulintoją, negalėjau turėti ant stalo tokio leidinio kaip „Atsiminimai apie Joną Jablonskį“. Esu tikras, kad ne vienas mano rašinio puslapis būtų buvęs kur kas patrauklesnis ir įtaigesnis. Tačiau manykim, kad, praėjus liesųjų karvių metams, ateis laikas, kai J. Jablonskiui bus vėl skiriamas deramas dėmesys: tada šis leidinys įgis dar didesnę vertę.

Mažvydo bibliofilai

Albinas VAIČIŪNAS

Prieš 40 metų Vilniuje buvo įsteigtas Vilniaus knygos bičiulių klubas. Ta proga liuanistė pedagogė Birutė Vaitkienė sudarė ir išleido gausiai iliustruotą knygą „Mažvydo klubas“. Knyga dedikuota knygos bičiulių klubo steigėjo ir pirmojo vadovo Romualdo Šalūgos atminimui. Klub-

moderniai įrengtas, skirtas kambarių susitikimams su literatūros skaitytojais. Suderinus galimybę rinktis šiame knygyne naujai steigiamam klubui su Vilniaus centrinio (jungtinio) knygyno direktoriumi, knygos mėgėjų sambūris 1970 m. birželio 5 d. pradėjo savo veiklą. Į klubą buvo pakviesti žinomi Vilniaus Kultūros ir mokslo žmonės: teisininkai Vytautas Raudeliūnas ir Vy-

puodukų su lėkštutėmis arba gerti, elektrinį arbatinuką, stiklinių. Deja, po kelių susirinkimų kagėbistai liepė nebepriimti bibliofilų ir „Vermės“ knygyne. Teko dar kartą ieškoti naujos vietos susirinkimams. Susitariau su Centrinio knygyno vedėju Algirdu Romančiucku, kad galėtume glaustis šiame knygyne (Gedimino pr. 13). Po poros susitikimų ir čia mūsų klubą pasiekė KGB ranka. Tada bibliofilų klubą priglaudė mūsų klubo narys Vilniaus universiteto docentas Jonas Bulota. Tuo metu klubui vadovo universiteto dėstytojas Romualdas Šalūga.

Po penkerių metų knygos mėgėjų klubo veikla buvo nutraukta ir tik 1977–aisiais buvo leista veikti valdžios įsteigtos savanoriškosios knygos bičiulių draugijos sudėtyje. Atkuriamasis susirinkimas įvyko tą metų kovo 15 d. M. K. Čiurlionio gatvėje, draugijos patalpose. Tada klubui buvo duotas Mažvydo vardas. Pirmininku išrinktas prof. Vladas Žukas. Po ketverių jo pirmininkavimo metų buvo gautas LKP Vilniaus miesto partinės organizacijos nurodymas nušalinti prof. V. Žuką nuo pirmininko pareigų. Vietoj jo 1981 m. buvo išrinktas kitas universiteto dėstytojas – geografas prof. Česlovas Kudaba. Jis Mažvydo klubui vadovavo ištisą dešimtmetį. Prasidėjus laisvėjimo laikotarpiui, į Gamtos fakulteto didžiąją auditoriją įvairių renginių metu susirinkdavo iki 100 ne tik klubo narių, bet ir svečių. Nors ir tikrųjų Mažvydo klubo narių tuo metu buvo net 63. Buvo rengiama daugiau išvykų: į Kauną pas Galaunes, pas Baltarusijos lietuvius, pas Motiejų Miškinį Utenos rajone ir pas kitus žymius Lietuvos žmones.

Prasidėjus Atgimimui, prof. Č. Kudaba tapo Lietuvos Kultūros fondo pirmininku, buvo išrinktas Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Dėl didelio užimtumo Mažvydo klubo pirmininko pareigų atsisakė. 1991 m. vasario 5 d. Mažvydo klubo pirmininku buvo

Mažvydo knygos bičiulių klubo valdybos positarimas, 1981. Pirmininkauja Romualdas Šalūga. Jam iš kairės Česlovas Kudaba ir Albinas Vaičiūnas

mas Kaunas. Vėliau per 17 metų buvo perrenkami kiti pirmininkai. Klubas sėkmingai veikia iki šių dienų. Dabartiniu metu Martyno Mažvydo bibliofilų klubui vadovauja Mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos skyriaus vedėja Daiva Narbutienė.

Birutės Vaitkienės sudaryta knyga „Mažvydo klubas“ skirta pirmajam Mažvydo klubo veiklos etapui. Knygą sudaro straipsnių rinkinys iš buvusių knygos mėgėjų narių prisiminimų. Kai kurie iš jų parašė išsamias klubo veiklos apžvalgas, pateikė vertingų žinių iš klubo praeities. Ypatinai įdomu skaityti klubo narių charakteristikas, ypač tų, kurie jau išėję amžinybėn – pirmųjų klubo steigėjų ir vadovų Romualdo Šalūgos ir prof. Česlovo Kudabos.

Didelės apimties straipsnį (14 puslapių) pateikė ilgametis knygos mėgėjų klubo narys Imantas Dagys. Jis yra fotografas ir įamžino daugelį klubo susirinkimų ir renginių. Savo straipsnyje I. Dagys cituoja R. Šalūgos žodžius, kad dar 1959 m. buvo keliamas klausimas apie bibliofilų draugijos reikalingumą. Kitoje 1970 m. R. Šalūgos citatoje rašoma: „Knygos bičiuliai pareiškė savo pageidavimus dėl knygų tiražų, apipavidalinimo formatu, serijų numeravimo, o „Vagos“ leidyklos direktorius Jonas Čekys pakvietė knygos bičiulius

Knygoje net keletas straipsnių skirta Romualdo Šalūgos asmenybei: Dalios Gargasaitės iš R. Šalūgos „Bibliografinės rodyklės (1948–1986)“, šių eilučių autoriaus iš „Lietuvos istorijos metraščio“ (1993) ir kt. Nemažai vietos knygoje skirta ir profesoriiui Česlovui Kudabai. Tai Romualdo Ozolo 6 puslapių straipsnis, pavadintas „Paribio žmogus“, Jurgio Stašaičio 9 puslapių straipsnis apie kelionę su profesorium po Žemaitiją ir Reginos Narbutienės kelionės į profesoriaus gimtuosius namus – Aukštaitiją – aprašymas. Įdomūs pamąstymai pateikti Birutės Vaitkienės straipsnyje „Atotrūkio neturėtų būti“. Ji rašo: „Mažvydo klubo kaip knygnėsystės tradicijų tęsėjo veikla informacinės visuomenės amžiuje, kai jaunas žmogus vis labiau atitrūksta nuo pažinimo pamatų – knygos ir bendravimo su ja, tampa ypač svarbi ir dabartiniame globalizacijos amžiuje vis dėlto būtų labai reikalinga“.

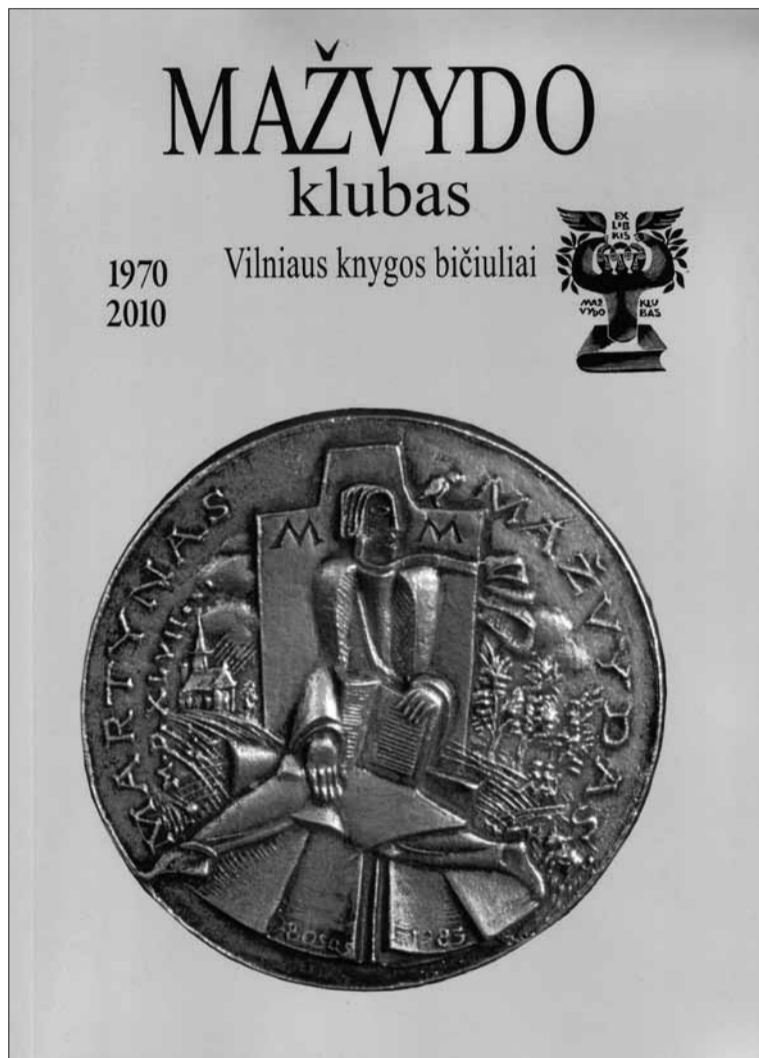
Nemaži straipsniai įdėti apie aktyviausius klubo mažvydiečius: Pedagoginio universiteto geografą Rimantą Krupicką ir buvusią Vilniaus universiteto dėstytoją, vėliau Knygų rūmų darbuotoją Aureliją Rabačiauskaitę, klube skaičiusią keletą pranešimų apie lietuviškus vadovėlius, „Aušros“ laikraštį ir kt. Apie Mažvydo klubo vieną aktyviausių narių, išvykų vadovą ir gidą Henriką Valeiką 9 puslapių straipsnį knygoje pateikia Birutė Vaitkienė. Jos ir kitas įdomus istorinis 7 puslapių straipsnis apie Lietuvos iškilų didikų istorikų Narbutų giminę.

Knygos pabaigoje įdėti trumpi mažvydiečių esė apie klubo įtaką jų asmeniniam gyvenimui, jų akiračio plėtimui. Tai filosofo Vaclovo Bagdonavičiaus, bibliotekininkės Vitalijos Brazaitienės, Vilniaus tyrinėtojo Rimanto Čaplinsko, Lietuvos knygnešio draugijos pirmininkės Irenos Kubilienės ir Reginos Narbutienės straipsneliai.

Knygos „Mažvydo klubas“ autorė ir sudarytoja B. Vaitkienė užsimena, kad reikėtų išsamės monografijos apie klubo veiklą, jo steigėjus ir aktyvius narius, padariusius didelę įtaką Lietuvos Atgimimui.

Mano manymu, ši knyga ir yra tas leidinys, kuris išsamiai nušvietė klubo veiklą ir jos aktyviausius veikėjus. Ypač brangintinos tų asmenybių biografijos, kurie yra išėję į Amžinybę, kaip antai Romualdo Šalūgos, Česlovo Kudabos, Rimanto Krupicko, Henriko Valeikos, Aurelijos Rabačiauskaitės, Aloyzo Sušinsko ir kitų žymių Lietuvos kultūros žmonių.

Mažvydiečiai dėkingi Birutei Vaitkienei, prisiėmusiai tokią nelengvą našą ir palikusiai vertingą leidinį Lietuvos ateities kartoms.

Mažvydo klubui skirtoji knyga, dedikuota knygos bičiulių klubo steigėjo ir pirmojo vadovo Romualdo Šalūgos atminimui

bo tikslas buvo populiarinti lietuviškas knygas, skiepyti meilę knygai, sudaryti galimybę įsigyti retesnius leidinius, jais pasikeisti, rengti susitikimus su žymiais žmonėmis, organizuoti išvykas pas kultūros žmones. Svarbiausia kolekcionuoti pagal pamėgtą tematiką priešakyje išleistas ir gyvenamojo laikmečio knygas.

Šių eilučių autoriui teko būti prie šio klubo steigimo ištakų. 1970 metais, kai dirbau Vilniaus knygynų direkcijoje, pas mane atėjo Vilniaus pedagoginio instituto ir Vilniaus universiteto istorijos dėstytojas Romualdas Šalūga ir užsiminė, kad Vilniuje reikėtų įsteigti knygos mėgėjų klubą, panašų į tą, koks buvo įsteigtas prieškarinio Lietuvoje, ir buvo vadintas „XXVII knygos mėgėjų draugija“. Bet Romualdas užsiminė, kad tokiu pavadinimu atkurti knygos mėgėjų draugiją nepavyks – neleis valdžia. Todėl siūlė įsteigti knygų mėgėjų klubą kitu pavadinimu. Svarbiausia, reikia surasti vietą, kur klubo nariai galėtų susirinkti. Pasitarus sugalvojome, kad tam geriausia vieta – koks nors Vilniaus knygynas. Būtume arčiau knygų, ten pat galima įsigyti ir naujausių leidinių. Tuo laikotarpiu knygų leidyklos nepatenkino pirkėjų paklausos, knygos buvo tapusios dideliu deficitu.

Tais metais (1970) į naujas patalpas buvo perkeltas pedagoginio profilio 5-asis Vilniaus knygynas, esantis dabartinėje Pilies gatvėje. Jis buvo

tautas Andriulis, universiteto dėstytojas, filosofas Ipolitas Ledas ir docentas Jonas Bulota, mokytojas Juozas Šimkus, dailininkas Vincas Kisarasuskas, knygų mėgėjai Imantas Dagys ir Antanas Terleckas, o taip pat ir keletas kitų knygomis besidominančių vilniečių.

Klubo nariai iš pradžių rinkdavosi kas dvi savaites. Į susirinkimus buvo kviečiami žymūs kultūros ir mokslo veikėjai, rašytojai, knygų sudarytojai, leidėjai. Buvome susitikę su rašytojais Juozu Baltušiu ir Vytautu Barausku, Pauliumi Širviu ir kt. Kartą Vilniuje viešėjo svečias iš Lenkijos – buvęs vilnietis Mickevičius. Jis pokaryje emigravo į Lenkiją. Per susitikimą su juo išgirdome apie gyvenimą Lenkijoje, apie lietuvių padėtį Seinų krašte, apie jų trėmimus į buvusias vokiškas žemes Rytų Prūsijoje. Apie šį susitikimą su užsieniečiu kažkas pranešė kagėbistams. Klubas juk niekur nebuvo registruotas. Nuo tada buvo pradėta domėtis mūsų klubu. Knygyne vedėjai Janinai Aidukaitei-Šerėnienei buvo nurodyta neleisti knygyne rinktis šio nelegalaus klubo nariams. Vedėja mums pranešė, kad susirinkimai knygyne nutraukiami. Teko ieškotis kitos vietos. Pavyko susitarti su „Vermės“ knygyno M. Gorkio g. 51 (dabar Didžioji g. 27) vedėja Ina Renčiene, kad leistų bibliofilams rinktis jos knygyne. Į ten persinešėme ir savo inventorių, nes turėjome nusipirkę

Gamtos fakulteto didžiojoje auditorijoje, 1985. Iš dešinės: Rimantas Krupickas, Regina Narbutienė, Algirdas Matulevičius, Henrikas Valeika

išrinktas šių eilučių autorius. Rinkdavomės Vyriausiosios energetikos valdybos bibliotekoje A. Juozapavičiaus gatvėje, kur dirbo aktyvi klubo narė Vitalija Brazaitienė. Viename Mažvydo klubo susirinkime 1993-aisiais knygotyrininkas, Vilniaus universiteto docentas Domas Kaunas klubo nariams pasiūlė burtis Vilniaus universiteto bibliotekoje ir pasirinkti bibliofilinę kryptį. Susirinkus M. K. Sarbievijaus salėje, buvo išrinktas naujas pirmininkas doc. (dabar profesorius) Do-

susitikti su visais leidyklos redakcijos darbuotojais ir pasidalinti mintimis bei nuomonėmis tiek leidyklą, tiek skaitytojus dominančiais klausimais. <...> Naujų knygų biuletenio redakcijos buvo paprašyta, kad ji kiekviename numeryje skirtų vietos knygos bičiulių klubui, kuris kas antrą pirmadienį vilioja vilniečius į Gorkio (Pilies) gatvę. Straipsnio autorius mini susitikimus su Motiejumi Miškiniu, Juozu Keliuočiu, rašytoja Halina Korsakiene ir kitais žymiais žmonėmis.

Ar užiebs sinergijos ugnį simpoziumo ir forumo jungtuvės

■ Atkelta iš 1 p.

Simpoziumo dalyvius pasveikino Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius. Priminęs, kad simpoziumai turi gražią veiklos tradiciją, ministras atkreipė dėmesį į tam tikrą prieštarą, vertinant jų ateities perspektyvą. Vieni entuziastingai kviečia tęsti tai, kas jiems kelia gražiausius jausmus ir žadina prisiminimus, kas padėjo išlaikyti savo tapatybę. Kitiems vertintojams atrodo, kad globaliame XXI amžiuje tyrėjų ir kūrėjų komunikacija vyksta kitais ir daug modernesniais būdais, o „geležinės“ uždangos sąlygomis išpuoselėtos bendravimo formos atgyveno, prarado aktualumą. Ligi šiol sunkokai į simpoziumų darbą pavykdavo įtraukti jaunosios kartos mokslininkus. Todėl, pasak ministro, rengiantis XV simpoziumui, siekta glaudžiau susieti mokslo, ekonominio ir socialinio gyvenimo problematiką, kad ir kuriantiems svetur būtų gera galimybė diskutuoti jiems aktualiais klausimais.

Bendros sesijos su Pasaulio lietuvių ekonomikos forumu turėtų paskatinti ir mokslininkus, ir verslininkus naujai pažvelgti ir įvertinti, ką bendromis jėgomis galima nuveikti mūsų valstybės ir jos žmonių labui. Pasak ministro, Lietuvoje vykstanti aukštųjų studijų mokslo reforma, kuriami mokslo ir verslo slėniai – tai vienintelė patikima Europos Sąjungos narės perspektyva kuriant aukštąsias technologijas, intelektinius produktus ir diegiant šiuolaikiškas paslaugas. Stiprus akademinis mokslas, geras socialinių ir humanitarinių tyrimų lygis, iš jų idėjų pasisemiantis

LR Prezidentas Valdas Adamkus ir Kolumbijos universiteto profesorius Antanas Mockus

Jo Ekscelencija priminė 1969-uosius, kai Čikagos lietuviai susibūrė į organizacinę komitetą Mokslo ir kūrybos simpoziumui rengti. Tuo metu nė vienas iš organizatorių veikiausiai nepagalvojo, į kokią plačią veiklą išsilies jų iniciatyva, kiek mokslo ir kultūros žmonių patrauks ir suburs. Pagaliau jų ne tai ir svarstė. Tuo metu svarbiausia atrodė suburti po įvairias JAV valstijas pasklidusių universitetus bei

ką priminsime jaunimui iš simpoziumų rengimo istorijos.

Viena iš svarbių užduočių Amerikos lietuviams buvo gimtosios lietuvių kalbos išlaikymas. Nutarta, kad 1969 m. organizuojamo simpoziumo dalyviai rinksis į Čikagą per Padėkos dieną lapkričio mėnesio pabaigoje, kai valgomas tradicinis keptas kalakutas. Parengę pranešimus iš savo mokslinių tyrinėjimų, veiklos

paprakaituoti net ir skaitant lietuviškai surašytus tekstus.

Užtat visas pastangas vainikavo, lūkesčius pranoko pirmojo surengto simpoziumo sėkmė, nors žodžio *pirmasis* tada niekas iš dalyvių neištarė. Vargu ar kas galvojo, kad po šio simpoziumo bus ir antras, ir trečias, prasidės ištisa jų seka, o pats šis žodis – simpoziumas – iš Amerikos lietuvių bendravimo formos taps pasaulio lietuvių buriančiu ir vienijančiu judėjimu. Nuo VI Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo, 1989 m. vykusio Čikagoje, į šį judėjimą įsiliejo Lietuvos mokslininkai ir kūrėjai, o 1991 m. simpoziumas pirmą kartą įveikė Atlantą ir buvo surengtas Lietuvoje. Šiame sukanka 20 metų nuo to įvykio, todėl privalu prisiminti jo mastą ir nuotaiką, kuri tvyrojo simpoziumo dienomis.

VII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas 1991 m. vyko visą savaitę, gegužės 23–30 dienomis, Lietuvoje žydint alyvoms ir ievoms. Tai buvo ypatingos reikšmės mokslo, kultūros ir politinio gyvenimo įvykis Nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje, jau spėjusią išgyventi ekonominę blokadą ir 1991 m. sausio 13-osios nakties kruvinus įvykius. Sovietų kariuomenės šarvuočiai saugojo užgrobtą Vilniaus televizijos bokštą, laisvės gynėjų barikados stovėjo prie Lietuvos Respublikos Seimo rūmų, o Antakalnio kapinėse amžino poilsio atgulė savo gyvybes už Lietuvos nepriklausomybę Sausio 13-ąją atidavę tautos didvyriai.

Simpoziumo atidarymas vyko Vilniaus sporto ir kultūros renginių rūmuose, dalyvavo keli šimtai pranešėjų ir apie 3 tūkst. svečių. Lietuvos trispalvė kaboja šalia užsienio valstybių, kurių atstovai atvyko į simpoziumą, vėliavų. Prieš tai 1989 m. Čikagoje vykusio VI Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo tarybos pirmininkas Albertas Kerelis įteikė VII simpoziumo tarybos pirmininkui Romualdai Ozolui JAV vėliavą, kaip Ame-

rikos lietuvių laisvės simbolį. Pirmoje plenarinėje sesijoje (jų buvo net trys) pranešimą skaitė Lietuvos ministras pirmininkas Gediminas Vagnorius, kalbėjęs apie rinkos santykių formavimąsi Lietuvoje. Akad. Eduardas Vilkus analizavo mokslo perspektyvas Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis kalbėjo apie Lietuvos kelią į nepriklausomybę ir valstybingumo stiprinimo perspektyvas, psichologas ir filosofas prof. Vytautas Bieliauskas aptarė išeivijos mokslininkų indėlį į lietuvių kultūrą ir Lietuvos valstybingumo stiprinimą. Prof. Algirdas Gaižutis gvildeno kultūros būklę Lietuvoje ir kūrybos laisvės reikalus.

Kitą dieną plenariniame posėdyje pirmininkavo prof. Jonas Kubilius, pranešimus skaitė ne mažesnio ryškio mokslo ir kultūros švietalai – Romualdas Ozolas, Rolandas Pavilionis, tuometis kultūros ir švietimo ministras Darius Kuolys, Česlovas Kudaba, Krescencijus Staškus. Trečioje sesijoje kalbėjo prof. Jonas Kubilius, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatas Algirdas Brazauskas, pramonininkams atstovavęs Algimantas Matulevičius, Bronius Kužulis. Daug pasakančios pavadės.

Keturias dienas Kaune ir Vilniuje vyko mokslinių sekcijų darbas, labai turininga buvo simpoziumo kultūrinė programa, išvykos pro Panemunės piliį į Mažąją Lietuvą, Neringą, Palangą ir Žemaitijos šiaurinę dalį. Kita išvyka buvo skirta pažinčiai su Vilniaus senamiėsčiu ir kitomis įžymybėmis. Nepriklausomą Lietuvos valstybę buvo pripažinusi 1991 m. vasario 11 d. tik mažoji drausolė Islandija. Atrodo, kad vos ant kojų tik pradėjusi stotis nepriklausoma Lietuva, nežiūrint visų sunkumų (1991 m. rugpjūtį Maskvoje įvykis per versmininkų pučą), sukaupusi visas jėgas demonstravo nenuslopintą ryžtą burtis su viso pasaulio lietuviams, įsilieti į aktyvų tarptautinį bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis mokslo ir kultūros srityje, VII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume sugebėjo parodyti ir pakankamai solidų intelektualinį ir kūrybinį šalies potencialą. Dr. Stasys Bačkaitis (JAV) žurnale „Aidai“ VII simpoziumą įvertino kaip milžinišką mokslininkų ir kultūros žmonių sambūrį, kuris labai svarbiu laikytinas net ir didžiųjų mokslinių konferencijų mastu. Organizatoriai išleido 567 puslapių simpoziumo dalyvių biografinį leidinį, net 946 prelegentai pateikė mokslinius pranešimus. Tokio susitelkimo ir užmojo būtų galėjusios pavydėti net ir didelės valstybės.

Priminėme 1991 m. VII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumą, surengtą prieš 20 metų pirmą kartą Lietuvoje, kadangi XV simpoziume apie sukaktį nebuvo pasakyta nė žodžio. Jeigu viskas grimzta į Letos vandenį, tai rizikuojame neturėti ne tik simpoziumų istorijos, bet apskritai savo istorijos. Todėl ir priminėme kai kuriuos faktus, remdamiesi žiniomis, kurias esame gavę iš simpoziumų organizatorių – jau į protėvių šalį iškeliavusio architekto Alberto Kerelio, į dešimtą gyvenimo dešimtmetį jau įkopusio 1941 m. Birželio sukilimo vieno iš

Kviestinis simpoziumo pranešėjas „Corporate Marketing for Hughes Network Systems“ viceprezidentas ir „Russia/CIS Business“ generalinis direktorius Arūnas Šlekys skaito diskusinį pranešimą

kokybiškas švietimas, meninė kūryba yra lietuviškos tapatybės puoselėjimo ir gyvybingumo sparčiai kintančiame pasaulyje patikimas šaltinis.

Prieš 20 metų...

Simpoziumo dalyvius pasveikino ir Lietuvos prezidentas Valdas Adam-

gusį Amerikos lietuvių jaunimą, tam ieškota jauniems žmonėms patrauklios bendravimo formos, o simpoziumas kaip tik ir turėjo tuos troškimus atitikti.

Jo Ekscelencijos pranešimas buvo skirtas diskusinei temai „Kokią norime matyti Lietuvą 2030 metų pasaulyje?“, prie kurio dar sugrįšime, o prieš tai kai

ar domėjimosi srities, juos skaitytys lietuviškai. Šią nuostatą įgyvendinti pasirodė ne taip paprasta, o kai kam net ir labai sudėtinga. Mat Amerikos universitetuose su lietuviškąja mokslinė ir techninė terminija mūsų broliai lietuviai sąlyčio neturėjo, kai kuriems pranešėjams ne juokais teko

vadovų Pilypo Naručio (Žukausko), šį kartą į Lietuvą iš JAV neatvykusio dr. inž. Stasio Bačkaičio, prof. Algirdo Avižienio ir kitų. Kai ką iš 1991 m. simpoziumo įspūdžių išsaugojo ir paties šių eilučių autoriaus atmintis.

Ištakos neturi būti pamirštos, jas svarbu žinoti ir turėti galvoje, ypač naujos kartos šių renginių organizatoriams ir tęsėjams, kuriems ateityje neišvengiamai teks svarstyti simpoziumų perspektyvas. Kokios nuostatos ir idėjos privalo turėti tęstinumą, išlikti, net jei simpoziumai užsimezgė sąlygomis, kai Lietuva buvo kitos valstybės priklausomybėje? Tai bus visada rūpimas klausimas. Net ir subyrėjus „geležinei uždangai“, atsivėrus valstybių sienoms, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, tapus ES ir NATO nare, naujoji geopolitinė realybė taip pat atneš naujus iššūkius ir jų nemažės. Tą rodo ir kviestinių pranešėjų išsakytos mintys – prezidento Valdo Adamkaus, Kolumbijos universiteto profesoriaus Antano Mockaus, „Corporate Marketing for Hughes Network Systems“ viceprezidento ir „Russia/CIS Business“ generalinio direktoriaus Arūno Šlekio (JAV), rašytojo, publicisto Algimanto Čekuolio.

Patarimas laivui, nežinančiam kur plaukia

Tad kokią norime matyti Lietuvą 2030 metų pasaulyje? Taip pavadinta diskusija po pirmųjų sveikinimo žodžių ir prasidėjo tikrasis XV simpoziumo darbas. Pasak Ekscelecijos Valdo Adamkaus, mokslas ir kūryba – tai ne vizijų ir deklaracijų, bet realaus darbo sritys, todėl ne jo, prezidento, o salėje susirinkusių pirmiausia reikia klausiti, kokia Lietuva galėtų ir turėtų būti 2030 metais. Kokie mes patys turėtume ateiti į tą laiką, ką turėtume keisti savyje ir valstybėje, ką puoselėti ir ko atsikratyti? Prezidentas pripažino, kad kurti Lietuvos ir pasaulio viziją tegu ir nedideliame 20-ties metų laikotarpiu yra labai rizikinga.

Tenka tik pritariuti Ekscelecijai, kad prieš 20 metų nedaug kas kad ir iš šioje Kauno technologijos universiteto (tada Kauno politechnikos institutas) salėje sėdinčiųjų būtų galėję patikėti, kad nė 15 metų nepraėjus Lietuva taps NATO nare ir aktyvia geopolitinių procesų posovietinėje erdvėje dalyve. 2004 m. kovo 29 d. Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Algirdas M. Brazauskas, lankdamasis Vašingtone, kartu su Bulgarijos, Estijos, Latvijos, Rumunijos, Slovakijos ir Slovėnijos premjerai JAV Valstybės sekretoriui Kolinui Pauelui (Colin Powell) įteikė Vašingtono sutarties ratifikacinius raštus, ir tą istorinę dieną Lietuva tapo visateise NATO nare. Nuo tos dienos Baltijos valstybių oro erdvę saugo NATO karinės oro pajėgos, o nuo 2004 m. balandžio 2 d. Lietuvos vėliava plevėsuoja prie NATO būstinės Briuselyje.

Vis dėlto V. Adamkaus prakalboje buvo galima išgirsti ne vien pasididžiavimo, bet ir kartėlio gaidų. Toli gražu ne viskas dabarties realybėje Eksceleciją tenkina. Kaip vieną didžiausių valstybės problemų prezidentas įvardijo konkretaus tikslo, konkrečios perspektyvos valstybėje neturėjimą. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis kėlė tikslą pasiekti Lietuvos nepriklausomybę, o pastarojo dešimtmečio Lietuvos vidaus ir užsienio politikos svarbiausias tikslas buvo narystė Europos Sąjungoje ir NATO. Per šiuo tikslų siekius buvo galima vertinti atskirų valstybės grandžių veiklą, susieti tų grandžių pastangas

siekiant svarbiausių tikslų. Svarbiausių perspektyvų paskirtis, kaip teigia Prezidentas V. Adamkus, – parodyti kiekvienam atskiram Lietuvos piliečiui, žmogui jo pastangų vietą bendrų siekių kontekste, todėl kiekvieno atskiro žmogaus darbai ir pastangos turėjo kryptį valstybės gyvenime, o šis glaudžiai siejosi su tarptautiniais procesais. Ar šiuo metu turime tokias perspektyvas, atskiro žmogaus ir valstybės gyvenimo sąsajas?

Pats klausimo formulavimas rodo esant problemą ir lauktiną atsakymą. Deja, neigiamą ir nedžiuginantį atsakymą, nors V. Adamkaus lūpose jis skamba vaizdingai: joks vėjas nėra palankus laivui, nežinančiam kur plaukti... Išties, juk nežinant kelionės tikslo, bet kuris pasirinktas maršrutas tikslo nepriartins, o tarptautinės politikos vandenyse pučiantys vėjai jeigu ir neš, tai nežinia kur. Ar tik nesame būtent tokioje padėtyje?

Pasitikėdamas simpoziumo dalyvių intelektualiu ir dalykiniu potencialu V. Adamkus kvietė visus prisidėti prie šios problemos sprendimo. Lietuvai labai reikia panašiais klausimais gyvų diskusijų, aktyvios viešojo gyvenimo refleksijos.

Ateities pasaulis prasideda čia ir šiandien

V. Adamkus kvietė klausytojus susigrąžinti solidarumo jausmą ir pasitikėjimą greta esančiu žmogumi. Faktiškai tai tos pačios vertybės, su kuriomis Lietuvos žmonės 1989–1991 m. pasiekė savo didžiulius istorinius laimėjimus, kai savo taikingumu, o ne karingumu siekdami laisvės lietuviai sužavėjo visos planetos gyventojus, įkvėpė ir kitų tautų žmones siekti išsivadavimo iš pavergėjų. Tik ar įmanoma sugrąžinti toli į priekį pasibėgėjusį laiką? Veikiausiai mums patiems teks tą toli į priekį nurisnojusį laiką vytis, kibti į jo karčius, o pažaboti pavyks tik tada ir tiek, kiek pačiam mūsų gyvenamajam istoriniam laikui sugebėsime įpūsti naujos prasmės ir tikslo. Bet tai jau mūsų išvados, kurios peršasi iš pakankamai skausmingos prezidento V. Adamkaus prakalbos. Jeigu

ateities pamatus statome šiandien, tai išties yra apie ką susimąstyti. Išties Lietuvos ateitis prasidės ne poryt ir ne rytoj, nes prasidėjo šiandien, šią akimirką, kai skaitome šias eilutes.

Prezidentą V. Adamkų labai jaudina tai, kad negatyvūs reiškiniai, tamsiąją pusę iškeliantys faktai mūsų visuomenės gyvenime užima daug svarbesnę vietą už laimėjimus. Visa tai silpnina kiekvieno atskiro žmogaus ir visuomenės pasitikėjimą savo valstybe, lygiai kaip ir kiekvienu žmogumi.

paveikesni, paliko gilesnius pėdsakus už daugelio amžių ir XX a. modernios Lietuvos valstybės paveldą? – kiek reikiškai klausė V. Adamkus. Šis kompleksas mūsų kartai buvo diegiamas ne vieną dešimtmetį, mūsų protėviams dar ilgiau, kartais ir brutalesnėmis priemonėmis, bet juk mūsų seneliai ir tėvai sugebėjo pakilti, nusimesti prievartos grandines, o atpildas jiems buvo 1918–1940 m. nepriklausoma Lietuva. Tautą galima žeminti, niekinti, kartais tarsi net nepastebėti, kad tauta dar gyva

tos pažangos ištakos? 1918 m. valstybei kuriantis, organizuojant savo kariuomenę, policiją, finansus, švietimo sistemą, Nepriklausomybės kovose ginant Lietuvos valstybės teritorinį vientisumą, tautos vienybės idėja nekėlė abejonių. Tik ar nekelia ir mūsų dienomis?

Prezidentas V. Adamkus, girdėdamas nuolatinius tautiečių skundus apie blogą gyvenimą, nepasiteisinusias viltis ir bėdas, siūlo prisiminti 1918-uosius, kai Lietuva vos ne nuo nulio pradėjo savo ūkinį ir ekonominį gyvenimą, o kiauerais batais avintys Lietuvos savanoriai sugebėjo mūsųose parodyti tikrą didvyriškumą ir apginti Lietuvos nepriklausomybę. O ar geresnėmis sąlygomis už mūsų studentus ir dėstytojus XX a. trečiąjį dešimtmetį mokslo aukštumų siekė to meto Lietuvos jaunuomenė?

Galima pritariuti prezidentui, kad idealizmo tautai ir kiekvienam iš mūsų reikia, gal niekada jo nebus per daug, bet turime pripažinti, kad didžiausią nepasitikėjimą ir vertybių eroziją sukelia ne objektyvios priežastys, bet elementarus teisingumo valstybėje nebuvimas. Jeigu nėra teisingumo, nebus vieningos bendruomenės, o be šios nebus vieningos visuomenės ir tvirtos valstybės. Lyg ir elementaru, bet kaip tų pamatinių vertybių primatą pasiekti, pradėdamas nuo bene pagrindinio principo – teisingumo – užtikrinimo?

Apie vieną lietuviško meno rūšį

„Save bausti – lietuviškas menas, bet ne tik Lietuvoje praktikuojamas“, – taip savo diskusinį pranešimą pradėjo Kolumbijos universiteto profesorius Antanas Mockus. Tai 1952 m. gimęs lietuvių imigrantų, atvykusių po Antrojo pasaulinio karo į Kolumbiją, sūnus. A. Mockus matematiką studijavo Džozone, Prancūzijoje, ir Kolumbijos nacionaliniame universitete, kuriame šiuo metu dirba. Labai spalvinga asmenybė, žinomas kaip filosofas, matematikas, politikas, buvęs Kolumbijos sostinės Bogotos meras. 2006 m. dalyvavo Kolumbijos prezidento rinkimuose kaip „Indėnų judėjimo“ atstovas, liko ketvirtas. 2010 m. Kolumbijos prezidento rinkimuose buvo remiamas Žaliųjų

■ Nukelta | 15 p.

Profesorius Algirdas Antanas Avižienis buvo ir tarp pirmojo simpoziumo organizatorių

Silpnina tautinį imunitetą – nuo savęs pridursime. Kodėl Lietuvos žmonės taip linke pasiduoti saviniečiai, saviplakai, nesėkmių sureikšminimui ir laimėjimų (o juk esama!) nutylėjimui? Klausimas esminis, svarstytinas ir diskutuotinas, jeigu norime įveikti nevisavertiškumo kompleksą – kiekvieno iš mūsų atskiro ir visos tautos bendro.

„Nejau 50 prievartos metų mūmyse, visoje tautoje pasirodė esantys

savo savitumu, o 1990-ieji parodė, kad ji verta, nusipelnė laisvės ir teisės į savo šalies valstybingumą.

Su neisavertiškumo apraiškomis, tarsi su kenksminga spinduliuote, prezidentas V. Adamkus kvietė kovoti, stiprybės šaknų ieškoti savo tautos ir valstybės istorijoje, taip pat ir XX a. Lietuvos istorijoje. Daugelis vertintojų pripažįsta didelę nepriklausomos Lietuvos pažangą XX a. pirmoje pusėje – kur

XV mokslo ir kūrybos simpoziumo atidarymo dalyviai Kauno technologijos universiteto Iškilmų salėje

LIETUVIAI PASAULYJE

Tautos diplomataė

Apie Amerikos lietuvę Angelę Nelsienę

Angelė Nelsienė

Prof. Ona Voverienė

Lietuvoje vieši viena žymiausių Lietuvos išeivijos moterų Amerikoje ponė Angelė Nelsienė. Prieš aštuonerius metus, kai susipažinau su jos veikla, savo straipsnyje apie žymiąsias XX amžiaus Lietuvos moteris su dideliu susižavėjimu rašiau apie šią patriotę lietuvaite. Tada ją ir pavadinau „Tautos diplomate“ (Ona Voverienė. Tautos diplomataė // XX amžius. – 2003, p. 8). Susipažinome su p. Angele Nelsiene 2009 metais per Onines. Visos mano nuojautos pasitvirtino. Pamačiau žmogų – kaip aukščiausių uolą, iškilusią virš minios vandenyno savo meile Lietuvai, išsaugojusį tautos idealus ir pasiaukojančią jiems tarnaujantį savo žodžiu, veiksmu ir materialine gerove. Supratau, kad pataikiau į dešimtuką, suteikusi jos asmens ir veiklos apibūdinimui lietuvių tautai vienus brangiausių žodžių, o tautotyros mokslui ir reikšmingą sąvoką.

2002 m. lapkričio 21 d. 10 val. 55 min. mus pasiekė žinia iš Prahos, kad Lietuva pakviesta į NATO, kaip labiausiai pasirengusi ir atitinkanti NATO reikalavimus valstybę. Iš vakaro, lapkričio 20 d., veiklaus ir inteligentiško žurnalisto Edmundo Jakilaičio laidoje nuskambėjo tuometinio JAV Prezidento Džordžo Bušo žodžiai: „Lietuva bus laisva ir nepriklausoma... amžinai!“

Ne vienas Lietuvos politinis kalvis ir tremtinys, išgirdę šią žinią, džiaugsmo ašarą, riedančią skruostu, nusišluostė. Kiek šimtų tūkstančių Lietuvos vaikų gyvybių paaukota, kiek kančių Sibiro šalčiuose patirta, kiek godų drėgnuose partizanų bunkeriuose ir Laptevų jūros žemėnėse išgudota, laukiant šitų žodžių daugiau negu pusę šimtmečio!

Realizuota pokariu partizaniniame kare žuvusių partizanų viltis ir Sąjūdžio nubrėžta laisvos ir demokratinės Lietuvos raidos pagrindinė strateginė kryptis, kuriai pritarė visos Seime esančios Lietuvos partijos. Netgi ir tos, kurių gretose yra nariai, ak, kaip norėję sugrįžti atgal į Rusijos glėbį.

Didelį vaidmenį realizuojant šį tikslą, įtvirtinantį Lietuvos valstybingumą, atliko Lietuvos Sąjūdžio ir mūsų dainuojančios revoliucijos vadovas prof. Vytautas Landsbergis ir visa Sąjūdžio vadovybė, šviesaus atminimo Lietuvos diplomatas Amerikoje Stasys Lozoraitis, Lietuvos Respublikos tuometinis Prezidentas Valdas Adamkus,

Lietuvos krašto apsaugos ministras Linas Linkevičius, Lietuvos kariuomenės vadas generolas Jonas Kronkaitis, diplomataė Gintė Damušytė ir kiti oficialūs Lietuvos žmonės, ryžtingai ir nuosekliai ėję Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės įtvirtinimo keliu.

Šalia jų, neabejoju, į vieną istorijos paragrafą bus įrašyti ir vardai tautos diplomatų – Angelės Nelsienės, Amerikos Baltų Laisvės lygos vicepirmininkės, ir dr. Vytauto Griniaus, tautos diplomato Vengrijoje – tvirtai ir ryžtingai įsijungusių į tų dienų Lietuvos politinę veiklą Lietuvai žengiant pirmuosius žingsnius laisvės ir nepriklausomybės keliu.

Nėra kilnesnio tikslo už tarnavimą Tėvynei. „Kai Tėvynė pavojuje, niekas tada neturi teisės – visi turi tik pareigą! Tarnauti Tėvynei!“ – tvirtino to meto rašytojas filosofas Vinderbrachas. Tą suvokti gali tik pačios aukščiausios tautinės savimonės žmogus, pasiryžęs dėl pareigos Tėvynei aukoti viską, įskaitant ir gyvybę. Tą aiškiai suvokė ir Angelė Nelsienė, nors galėjo savo mielo ir mylimo vyro Romo dėka gyventi ramiai, saugiai ir patogiai.

Angelė Barkauskaitė-Nelsienė gimė Santakos kaime, Lazdijų rajone, netoli Kalvarijos. 1940 metų tragiškais dienomis jos seneliai buvo išvežti į Sibirą, ten ir mirė. 1944 metais jos tėvai, bijodami raudonojo komunistinio teroro pasitraukė į Vakarų ir 1949 metais, prasidėjus emigracijai į Ameriką, čia patraukė ir Barkauskų šeima. Iš pradžių sunkiai vertėsi, vėliau darbštūs ir pareigingi lietuviai neblogai įsikūrė. Angelė baigė verslo mokyklą. 1960 metais ji ištekėjo už talentingo verslininko Romo Nelso. Jie susilaukė trijų dukterų – Audros, Ingos ir Renatos. Visos dukros buvo auklėjamos lietuviškos dvasios. Suaugusios sukūrė lietuviškas šeimas.

Angelė ir Romas Nelsai aktyviai dalyvavo Amerikos lietuvių kultūrinėje veikloje, rėmė ją finansiškai, dalyvavo visuose lietuviškuose kultūros renginiuose. Romas Nelsas vienu metu buvo net Amerikos Lietuvių bendruomenės apylinkės pirmininkas, subūrė lietuvių tautinių šokių grupę, ją finansavo, dalyvavo skautų veikloje.

Paaugus mergaitėms Angelė Nelsienė dešimt metų mokytojavo Los Andželo lietuviškoje mokykloje, auklėjo lietuviškus patriotinius dvasia. Los Andželo lietuviai, pastebėję Angelės Nelsienės ryškų organizacinį talentą išrinko ją 1987 metais JAV Lietuvių bendruomenės Vakarų apygardos skyriaus vadove. Apie jos organizuotą poeto Bernardo Brazdžionio 80-ųjų gimimo metinių minėjimą pasklido garsas po visas Amerikos lietuvių bendruomenes; plačiai apie šį renginį rašė ne tik Amerikos lietuvių, bet ir didžioji Amerikos spauda. Šventė buvo didinga, organizuota su didele meile ir su tolimu žvilgsniu į ateitį. Ji organizavo ir kitus Bernardo Brazdžionio jubiliejų paminėjimus, kurie buvo įspūdingi ir nepakartojami. Angelė Nelsienė buvo tas žmogus, kuris ir palydėjo mūsų poezijos kunigaikštį į paskutinįjį kelią – Kauno Petrašiūnų panteoną.

1989 metais Angelė Nelsienė organizavo pirmąjį prof. Vytauto Landsbergio vizitą į Kaliforniją. Bendraudama su juo ji pajuto gyvą plakančią Lietuvos

širdį, suprato, jog šis žmogus turi tiek geležinės valios, ryžto ir potencijos, kad gali pakeisti visą lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės likimą. 1989–1991 metais, Lietuvoje vykstant žūtibūtei kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės, tos kovos ryžtu, azartu ir viltimi persiėmė Angelės ir Romo Nelsų šeima. Visose Amerikos bendruomenėse buvo pilna Angelės – su pranešimais, paskatinimais, kovingomis įkvepiančiomis kalbomis apie kiekvieno Amerikos lietuvių pareigą padėti atkurti jų tėvynės Lietuvos nepriklausomybę. 1989 metais Amerikos lietuviai ją išrinko Amerikos Baltų Laisvės lygos pirmininke. Graži, jaunatviška, visada gražiai elegantiškai pasipuošusi, plačios erudicijos Lietuvos patriotė tada ir tapo Tautos diplomate. Ji organizavo į Ameriką atvykstančių Sąjūdžio lyderių ir tautos patriotų – prof. Vytauto Landsbergio, mons. Alfonso Svarinsko, KGB kankinės Nijolės Sadūnaitės ir daugelio kitų iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos pareigūnų ir žymių žmonių susitikimus su Amerikos Kongreso ir Vyriausybės nariais, net su Amerikos Prezidentais Ronaldu Reiganu ir Džordžu Bušu vyresniuoju. Su jais buvo aptariama Lietuvos politinė situacija tuo metu ir Lietuvos ateities vizijos. Visi jie savo patarimais ir geranoriškais palinkėjimais rėmė lietuvių, latvių ir estų bendrą kovą už jų tautų ir valstybių laisvę ir nepriklausomybę.

Lietuvoje prasidėjus dainuojančiai Sąjūdžio revoliucijai, Amerikos bendruomenė ją rėmė visais įmanomais būdais – moraliai, finansiškai, įvairiomis akcijomis, mitingais. Kai Lietuvoje buvo paskelbtas 1991 m. Kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo aktas, visa Amerikos lietuvių bendruomenė džiūgavo, sveikino savo gimines ir draugus Lietuvoje ir Amerikoje bei visame pasaulyje, kur telkėsi lietuvių diasporos. Talentingas žurnalistas Juozas Kojelis savo knygoje „Iš nakties į rytą“ pasakojo, kaip buvo sutikta Kovo 11-oji Los Andžele: „Pamaldų metu apie tą įvykį sužinota. Pamaldoms baigiantis, apie tai pranešė Angelė Nelsienė, ir pamaldų dalyviai sugiejojo Lietuvos himną. Iš bažnyčios visi susirinko į parapijos kiemą, kur A. Nelsienė tarė žodį ir buvo pakeltos Lietuvos (Trispalvė – O. V.) ir Amerikos vėliavos. Ir vėl sugiedotas Lietuvos himnas Tada visa gausi publika susirinko į Parapijos Didžiąją salę. Salė buvo sausakimša. Pritrūko ir stovimų vietų. Jaunimas su tautinėmis vėliavomis išsirikiavo scenoje. Daugelis moterų ir mergaičių vilkėjo tautiniais drabužiais. Programą pradėjo Radijo klubo pirmininkas V. Šeštukas ir žodį tarti pakvietė A. Nelsienę. Jos žodis sukėlė tokį entuziazmą, kokio ši salė dar niekad nebuvo regėjusi. Publika plojo, stojosi, sėdosi, šaukė, ritmingai skandavo: „Lietuva! Lietuva!... Laisvė! Laisvė!...“ Buvo daug ašarų. Jaunus, senus ir darželinius pipirus tautinis jausmas palietė lyg stipri elektros srovė“ (Kojelis Juozas. Iš nakties į rytą. Kaunas, 1996, p. 233-234).

1992 metais rinkimus į Seimą laimėjęs LDDP, pirmasis šios partijos vadovų niekšybės aktas buvo Lietuvos nepaprastojo ir įgaliotojo ambasadoriaus Amerikoje Stasio Lozoraičio atleidimas iš pareigų. Šios politinės niekšybės anatomija atskleista viename iš mano

ankstesniųjų straipsnių (Voverienė O., Kazio Bobelio fenomenas // Lietuvos Aidas. 2001, rugpjūčio 13). Deja, buvęs VLIK'o pirmininkas Kazys Bobelis prieš šios niekšybės taip pat prisidėjo, visiems laikams prarasdamas ir tai, kuo buvo nusipelnęs lietuvių Tautai. O Lietuvos ambasadoriumi Amerikoje vietoje S. Lozoraičio buvo paskirtas žmogus, turėjęs KGB slapyvardį „Maknys“. Mes, Lietuvos moterų lyga, tada aktyviai protestavome prieš Amerikos ambasados su plakatais apie „Maknį“ dėl jo paskyrimo ambasadoriumi, vietoj ištikimo Tautos interesams diplomato Stasio Lozoraičio. Bet komunistinės valdžios traukinys jau buvo stipriai įvažiuavęs į Lietuvą, atkūrė čia sovietinį režimą su komunistų partijos diktatūra ir Nepriklausomą Lietuvą valdė 12 metų. Tuo tarpu atkurtos sovietinės Lietuvos ambasadorius Amerikoje visomis išgalėmis ėmė traukti Amerikos lietuvių patriotinius jausmus, Amerikos bendruomenėje skleidė sutrikimą ir abejones viskuo, kas Lietuvoje buvo padaryta gero jos laisvės kelyje. Lietuvoje aktyviai veikė Rusijos penktoji kolona ir su ja kolaboravę Lietuvos intelektualai, agitavę prieš Lietuvos įsijungimą į NATO, tarp jų ypač aktyvus buvo Vilniaus Universiteto rektorius prof. Rolandas Pavilionis ir jo socialliberalų partija, vadovaujama buvusio prokuroro Artūro Paulausko.

Amerikos lietuviams patriotams, tarp jų ir Angelei Nelsienei, visuomeninis-politinis darbas pasunkėjo dvi gubai, juolab, kai Amerikos Prezidentu buvo išrinktas Bilas Klintonas, kurio komandoje buvo daug prorusiškų patarečių, o įtakingiausias patarečius Strobui Talbotui visais atvejais buvo „Russia first! (Rusijos interesai pirmiausia).

Jo patariamasis B. Klintonas nusi-leisdavo Rusijos spaudimui: viešai sakydavo, kad remia Baltijos šalių narystę NATO, bet daug kartų savo pažadus buvo sulaužęs Rusijos naudai, todėl lietuviai abejojo, ar JAV gintų Baltijos šalis Rusijos agresijos atveju. Tai mums visiems kėlė didžiulį nerimą.

Angelei Nelsienei ir kitiems Amerikos Baltų Laisvės lygos nariams pavyko surasti Kongrese nemažai Baltijos šalių užtarėjų, kurie rėmė tų šalių ir ypač Lietuvos valstybingumą įtvirtinimo bylą ir kurie matė „Rusijos grėsmę ne tik mums, bet ir visai Europai“. Amerikos Baltų Laisvės lygai pavyko suburti grupę Amerikos kongresmenų į komitetą, kurių vienas svarbiausių tikslų buvo remti Lietuvą, ketinančią tapti NATO nare.

A. Nelsienė ne tik palaikė ryšius su tuo Komitetu, bet ir tapo viešųjų ryšių koordinatore tarp Kongreso ir baltiškosios visuomenės. Į Komiteto veiklą jai pavyko įtraukti aukštus reitingus respublikonų partijoje turintį Christoferį Koksą, lietuvių kilmės kongresmeną Joną Šimkų, kuris mieliai sutiko remti savo tėvų ir protėvių žemę. Amerikos Baltų Laisvės lygos prašomas Amerikos kongresmenų Komitetas ne tik parėmė Nepriklausomos Lietuvos siekį kuo greičiau integruotis į NATO, bet taip pat ir Lietuvos rezoliuciją HCR 51 dėl Karaliaučiaus krašto, Lietuvos kultūros ir tautinės savimonės lopšio, demilitarizavimo. Šią Rezoliuciją pateikė svarstyti Kongresui.

Angelė Nelsienė dvi kadencijas vadovavo Amerikos Baltų Laisvės lygai

Los Andžele; trejus metus buvo JAV Lietuvių bendruomenės pirmininke, šešerius – Vakarų apygardos pirmininke.

2004 m. kovo 29 dieną Lietuva ir Lietuvos išeivija užsienyje iškilmingai šventė Lietuvos priėmimą į NATO ir antrąją didžiausią politinę tautiečių pergalę pasaulyje po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. Tauta džiūgavo (ne visa – kai kas Lietuvoje ir labai liūdėjo). Tautiškos giesmės melodijoje ir lietuviškų Trispalvių šilko šlamėjime pleveno ne tik lietuvių tautos didžiosios dalies, bet ir prie šių pergalų savo pasiaukojančia veikla prisidėjusių Tautos vaikų vardai. Tarp jų ir Tautos diplomatės Angelės Nelsienės. Už asmeninį indėlį plėtojant Lietuvos transatlantinius ryšius bei Lietuvos Respublikos pakvietimo į NATO progą Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus apdovanojo Angelę Nelsienę „Atminimo ženklų“ (Vilnius, 2002 m. lapkričio 21 d.). Ji taip pat apdovanojama NATO Žvaigžde ir Kunigaikščio Gedimino Ordino Karininko Kryžiumi.

Angelei Nelsienei tarsi kelrodė žvaigždė nušviečia kelią ir neleidžia sustoti prelado M. Krupavičiaus žodžiai, iškalti jo antkapyje: „Lietuvi! Tegū būna Tau brangūs motina ir tėvas, bet virš visko tegū būna Lietuva!“. Jau kelintą kartą ji atvyksta į Lietuvą apsidairyti, kuo dar galėtų savo tėvynei padėti. Dabar jos didžiausias rūpestis – teisingumo atkūrimas Lietuvoje ir mūsų nepriklausomos Lietuvos valdžios nusisintos iki pavojingos ribos lietuviškos gaivinimas.

Aukštos klasės politikė, gerai suvokdama, kad gražas ir patvaraus namo nepastatysi, neišvalę ir tinkamai neparuošę statybų aikštelės, A. Nelsienė, visiškai nebijodama išsipurvinti rankas sanitariniu darbu, aktyviai prisidėjo prie 2000 metų birželio 14–15 dienomis Vilniuje organizuoto Tarptautinio antikomunistinio Kongreso ir Tribunolo proceso, propagodama šį istorinį renginį ne tik Amerikoje, bet ir visose lietuvių diasporose užsienyje, Nelsų šeima jo organizavimą rėmė ir lėšomis. (Įvertino A. Nelsienės darbus // Lietuvos Aidas. – 2000, rugsėjo 19 d.). Jos veikla propaguojant Tarptautinio antikomunistinio Kongreso ir visuomeninio Tribunolo pagrindines nuostatas buvo aukštai įvertinta milijoninį tiražą turinčiame Amerikos dienraštyje „The Orange County Register“ (2000 m. birželio 18 d.), išspausdintame Džono Seiklerio straipsnyje pavadinimu „Ji yra ryški šviesa laisvės kelyje“.

Apgailestaudama, kad dabar Lietuvoje tiek daug neteisybės, ypač socialinėje srityje, ir teisingumą vertindama kaip vieną pagrindinių priedaidų valstybingumui stiprinti ir žmonių gerovei kelti, ji nesiūlo jokių atradimų, o tik tai, kas jau seniai žinoma ir paprasta, kaip duona kasdieninė. „Jei žmonės tikrai suprastų, kad jie turi teisę iš savo rinktų atstovų reikalauti, jog jie laikytųsi įstatymų, kad įstatymai būtų tokie, kurie leistų kurti geresnį rytojų žmonėms, tai, manau, kad viskas pasitaisytų“ (Žičkus K., NATO plėtimas: išeivijai kebliausia susišnekėti su Clintono ir Brazausko administracijom // Lietuvos Aidas, 1996, birž. 16).

Birželio sukilimui vis dar stinga deramos vietos Lietuvos istorijoje ir tautos savimonėje

■ Atkelta iš 3 p.

10–11 val. įsilaužta į bolševikų kariuomenės sandėlį Žaliakalnyje, ginklai pervežti į sukilėlių būstines. Daugelis sovietų karių nuginkluoti be šūvių. Rengtasi iškilmingam vokiečių kariuomenės sutikimui Kaune: pradėti piešti plakatai ir sveikinimų tekstai. Po kelių dienų paaiškės, kad tų oficialių sveikinimo tekstų neprireiks, vokiečių karinė vadovybė nesutiko, kad ją sveikintų Nepriklausomybę paskelbusios Laikinosios vyriausybės nariai.

Birželio 23-ąją LAF štabas virto Kauno gynimo kariniu centru. Vyrų buvo apmokomi naudotis iš bolševikų atimtais ginklais ir buriami į grupes ginti svarbiausius objektus – paštą, radiofoną ir radijo stotį, spaustuve ir miesto tiltus. Prie Aukštosios Panemunės prie Nemuno telkėsi besitraukianti bolševikų kariuomenė, tam tikslui buvo pradėtas statyti pontoninis tiltas. Šiam kėlimuisi per Nemuną buvo nutarta pasipriešinti ir jį sutrukdyti.

Pirmosios sukilėlių aukos

Tuo metu sukilo lietuvių kariuomenės daliniai, buvę Raudonosios armijos sudėtyje. Sukilėliai puolė Panemunės, Geležinkelio ir Aleksoto tiltus, siekdami juos išsaugoti nuo išsprogdinimo. Tačiau tai tik pagreitino besitraukiančių raudonarmiečių veiksmus – jie tuos tiltus susprogdino. Išliko Petro Vileišio tiltas per Nerį, už kurį turime būti dėkingi buvusiam policijos tarnautojui Juozui Savulioniui. Jis spėjo nukirpti užminuoto tilto vietas ir išsaugojo tiltą nuo susprogdinimo. Gindamas tiltą žuvo nuo sovietų kulkosvaidžio kulkų, po mirties apdovanojamas Vyties Kryžiumi.

Pirmąją sukilėlių auką minimas birželio 23 d. 14 val. žuvęs studentas ateitininkas Antanas Živatkauskas, persautas iš pasalių. Šančių TDA dalinyje žuvo leitenantas Antanas Morūnas, taip pat ateitininkas, vadovavęs būriui, kuris neleido rusų kariams keltis per Nemuną. Į mūšį įsitraukė bolševikų artilerija, šioje kovoje krito daugiau kaip dešimt sukilėlių.

Aleksoto pašlaitės nuo rusų karių apvalyti buvo pasiūstas sukilėlių dalinys, kuriam vadovavo inž. doc. Juozas Milvydas. Buvo svarbu užtikrinti Aleksoto aerodromo apsaugą, ir šią užduotį atliko studentai, vadovaujami skauto J. Milvydo. Jis žuvo birželio 25 d. nuo raudonarmiečių likučių gindamas Noreikiškių beginkles moteris ir vaikus (apie šią skaudžią žūtį „Mokslo Lietuvoje“ š. m. Nr. 12 rašo A. Nakas ir J. Norkevičius). Tose kovose krito ir daugiau sukilėlių, kiekvienas iš jų vertas ne vien kuklaus paminėjimo, bet ir atitinkamų žymenų. Kaip savo knygoje rašo Pilypas Narutis, per tris Kauno išvadavimo dienas žuvo daugiau kaip 120 laisvės kovotojų, apie 200 buvo sužeista.

Tų aukų buvo daug daugiau, nes sukilėliai su ginklu rankose įvairiose Lietuvos vietovėse kovėsi iki birželio 28-osios, t. y. šešias paras. Stasio Raštikio knygoje „Kovose dėl Lietuvos“ minima 2 tūkst. žuvusiųjų, dr. A. Damašis rašė žuvus 4 tūkst. („Į Laisvę“, 1954, Nr. 3–40). Kai kurie rašiusieji apie sukilimą teigė, kad pirmasis skaičius reiškia tiesiogiai kritusius per sukilimą,

1941 m. Birželio sukilimo 70-mečio minėjimo dalyviai Naujųjų Rasų kapinėse prie žuvusių ir tremtyje mirusių sukilėlių atminimo lentų

antrasis – kartu su kitomis aukomis, žuvusiomis pirmomis karo dienomis bolševikų kalėjimuose, koncentracijos stovyklose ar deportavus į Rusijos gilumą. Istorikas Zenonas Ivinskis rašė, kad sukilimo dienų aukos buvusios didesnės už 1919–1921 metų nepriklausomybės kovų aukas.

Kaip leitenantas Flohret'as Kauną užiminėjo

Birželio 24-ąją Kaunas pasitiko pasipuošęs trispalvėmis vėliavomis ir pirmuoju laikraščio „Į Laisvę“ numeriu. Surengtas pirmasis Laikinosios vyriausybės posėdis, o LAF štabas rengėsi iškilmingai sutikti vokiečių kariuomenę. TDA dalinys iš Vilijampolės pranešė, kad pasirodė pirmasis vokiečių laivas. Nutarta su vokiečiais susisiekti, iškilmingai lydymas TDA sukilėlių pirmas vokiečių leitenantas Flohret'as, lydymas dviejų kareivių, atvežamas į radiofoną. Savo vadovybei leitenantas pranešė tik ką užėmęs Kauno radiofoną ir ant Kauno muziejaus bokšto iškėlęs reicho vėliavą. L. Prapuolenis sveikina vokiečių karį ir pristato radijo klausytojams. Pirmieji leitenanto žodžiai verti, kad patektų į istoriją: „Ich habe Kaunas besetzt“ („Aš užėmiau Kauną“). Jeigu leitenantas Flohret'as būtų prancūzas, jį galėtume palyginti su Fanfanu Tulpe, tiesa, sukarikatūrintu. Jei būtų čekas, būtina primintume šaunųjį kareivį Šveiką. Bet jis buvo vokiečių ir tikriausiai visai be humoro jausmo. Nieko stebėtino, kad leitenantui Flohret'ui nebus lemta pagarsėti Lietuvos didvyriu.

Tačiau į Vokietijos kariuomenės (Oberkommando der Wehrmacht) popierius ta Flohret'o pavardė pateko ir nuskambėjo vadovybės pranešimuose. Aišku, nepamirėta, kad Kauno radiofonas jau pusantros paros veikė sukilėlių rankose.

Klausantis šio jauno pasipūtėlio kalbos sukilėliams ir Kauno radiofo-

no klausytojams teko nuryti karčią piliulę, kuri tebuvo įžanga į daugybę dar kartesnių. Sukilėlių pakili nuotaika labai greit subjuro, kai jie patyrė, kad lauktieji vokiečiai visai nesirengia jų laikyti savo šalies šeimininkais. Birželio 25 d., t. y. ketvirtąją karo ir sukilimo dieną, Kaune pasirodė pirmasis reguliarus vokiečių kariuomenės dalinys ir atvykęs Kauno karo lauko komendantas gen. von Pohl paskelbė įsakymą: jokie iškilmingo vokiečių kariuomenės sutikimo, jokių plakatų ir jokių gyventojų gatvėje, kai žygiuos pirmieji vokiečių daliniai. Armijos vadas generolas Friedrich Wilhelm von Kuchler į sukilėlių nuo sovietų išlaisvintą Kauną galėjo įžygiuoti beveik parado rikiuotės žingsniu ir už tai buvo apdovanotas geležinio kryžiaus riterio ordinu. Vėliau šis generolas taps feldmaršalu.

Iškart duota suprasti, kad Vokietijos karinė valdžia neprisiima jokių įsipareigojimų ir nepripažins įžengusių į nepriklausomos valstybės teritoriją. Lietuva vokiečiams buvo tik lengvas karinis grobis, iš vieno okupanto perimtas į kitas rankas, nė kiek ne švarresnes.

Iš vėlesnių pokalbių su generolu von Pohl ir kitais vokiečiais aiškėjo skirtingas vokiečių kariuomenės vadų ir nacionalsocialistų partijos vadovų požiūris į daugelį dalykų. Generolas suprato lietuvių siekius, bet peržengti savo kompetencijos ribų negalėjo, nes politiniai Reicho tikslai buvo ne Vermachto, bet Reicho vidaus reikalų ministerijos žinioje. Todėl gen. von Pohl sutiko santykius palaikyti ne su Laikinosios vyriausybės vadovais ir nariais, bet su Kauno komendantu pulkininku J. Bobeliu. Šis tapo ryšininku tarp Laikinosios vyriausybės ir gen. von Pohl. Ir kiti aukštas pareigas užimantys vokiečių pareigūnai privačiuose pokalbiuose lietuviams patardavo pernelyg daug iš vokiečių nelaukti, didelių vilčių dėl valstybingumo pripažinimo nesieti.

Berlyniui Lietuvos nepriklausomybė buvo nereikalinga ir tik kliudė nacių politiniams tikslams įgyvendinti. Tie tikslai nieko gero lietuviams nežadėjo.

Laikinosios vyriausybės galios ir negalios

Tai, kas buvo duota suprasti, atviru tekstu buvo išsakyta hitlerinės Vokietijos sprendimu į namų areštą uždaryti ir neleisti atvykti į Lietuvą numatytam Laikinosios vyriausybės vadovui Kaziu Škirpai. Laikinosios vyriausybės (veikė 1941 m. birželio 23 d. – 1941 m. rugpjūčio 5 d.) ministru pirmininku buvo paskirtas Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), tačiau vyriausybės nariams nebuvo užtikrinta net būtiniausių priemonių – telefono ryšio, pašto, tarnybinių automobilių, savarankiškos spaudos – reikalingų savo pareigoms vykdyti. Vyriausybei, kuri dirbtinai buvo visiškai atskirta nuo visuomenės, normaliai ar net pakenčiamai vykdyti savo darbinės prievolos buvo tiesiog neįmanoma, bet vyriausybė šešias savaites veikė ir pakankamai uoliai vykdė jai patikėtas pareigas.

Įvairaus lauko negeranoriški vertintojai arba net piktavališki kiršintojai nesibodi mesti kaltės šešėlio Laikinajai vyriausybei, kad ši nesustabdžiusi Lietuvos teritorijoje (okupuotoje!) nacių vykdytas masines žydų žudynes, buvo priėmusi kai kuriuos prieš žydus nukreiptus potvarkius, ne visada įstengė atsiriboti nuo antisemitinių LAF iš Berlyno ateinančių atsišaukimų, ne-

padarė to ir ano. O ar galėjo Laikinoji vyriausybė pasipriešinti, kai vokiečiai šaudė Lietuvos ūkininkus, kurie delsė sumokėti pyliavas, kai naciai vykdė kitus nusikaltimus prieš vietos gyventojus? Gal pirmiausia reiktų užduoti ir panagrinti klausimą: kiek išvis Lietuvos laikinoji vyriausybė turėjo galios paveikti nacistinės Vokietijos nuostatas okupuotų kraštų gyventojų, taip pat ir žydų tautybės žmonių atžvilgiu? Ar daug įstengė padaryti didžiosios valstybės, turėjusios nepalyginamai didesnes galias, išteklius ir galimybes, taip pat ir šalys, kurioms neteko patirti okupacijų jungo? Ar daug nuveikė gelbėdamos žydus nuo masiško nacių naikinimo? Nusipelnė nebent tiek, kad priėmė šiuos nelaimingus žmones į savo teritoriją, kai jie bėgo iš nacių okupuotų šalių.

Kaip sovietai patys save demaskavo Molotovo lūpomis

Birželio sukilimo vertinimuose ligi šiol pakanka prieštarų nuomonių, pasitaiko ir tokių, kai sukilimo dalyviai pavadinami Vokietijos nacistų talkininkais. Objektivus ir sąžiningas tyrinėtojas vis dėlto turėtų priėti prie išvados, kad pati tų įvykių tėkmė, LAF ir Lietuvos laikinosios vyriausybės santykiai su Vokietijos politikais ir valstybės institucijomis, Vokietijos karine ir civiline valdžia okupuotoje Lietuvoje, mums atsako į svarbiausius klausimus. Atsakymas akivaizdus: Birželio sukilimas Lietuvoje įgavo platų mastą tarp įvairių gyventojų sluoksnių tik todėl, kad jis išreiškė tautos siekį nusimesti sovietinės okupacijos grandines ir atkurti nepriklausomą valstybę. Vienų metų ir aštuonių dienų sovietų okupacijos visiškai pakako, kad taptų aišku, kas slypi po jėga peršamo internacionalizmo kauke. Grobikiška bolševizmo prigimtis tapo akivaizdi net ir tiems, kurių akys ir protas buvo aptemę nuo ideologijos, kurios esmė sudaro demagogija. Lietuviai tauta pralietu krauju įrodė nenumaldomą siekį kovoti už savo nepriklausomybę. Ar reikia geresnio įrodymo? Okupantų melas buvo demaskuotas, o kad tikrai taip, prisiminkime Kremliaus pirmąją reakciją į Birželio sukilimo įvykius Lietuvoje.

Sovietų Sąjungos užsienio reikalų komisaras Vjačeslavas Molotovas (tikroji pavardė Skriabinas) birželio 23 d. prabilo per Maskvos radiją (pasaulinio proletariato vadas Josifas Stalinas buvo bailsiam šoke ir tik po dviejų savaitių atitokęs kreipėsi į tarybinę liaudį per radiją). Tai štai Molotovas į „šuns dienas“ išdėjo Lietuvos sukilėlius, oficialiai prieš visą pasaulį pripažino Lietuvos gyventojų sukilimą prieš bolševizmą ir sovietus. Dūmais virto mitas apie „laisvanorišką“ lietuvių tautos įsijungimą į Sovietų Sąjungą.

■ Nukelta į 16 p.

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

GIMTOJI KALBA

Mokslinis pokalbis apie svėdasiškių tarmę

Vytautas RIMŠA,
Svėdasiškių draugijos „Alaušas“
tarybos narys, atsakingas už
mokslinę veiklą

Kalbos šventė Svėdasuose. Daugelis J. Tumo-Vaižganto krašto žmonių jau nuo mokyklos laikų yra gerai susipažinę su gimtosios kalbos istorija, sudėtingais jos raidos vingiais ir painiu likimu. Lietuvių kalba praeityje garbingai atlaikė visus istorinius laikmečio išbandymus ir negandas – įvairių okupacinių režimų politinius apribojimus, draudimus ir persekiojimus, vienų ar kitų svetimų kalbų terminų invazijas, pragaištingai brukamas svetimybės ir kitus jos menkinimus. Jos statusą šalyje, atkūrus Lietuvos respublikos nepriklausomybę, neatsitiktinai įteisino Lietuvių kalbos įstatymas, o gegužės mėnesį gan pakiliai kasmet yra pažymima Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena. Svėdasų žmonėms gimtoji lietuvių kalba yra brangi ir gerbtina, kaip ir jų tėvų, senelių ar prosenelių šventas atminimas, kaip pati Vaižganto krašto žemė. Šią pagarbą nuostatą savo gimtajai šnekai jie išlaikė iki šių dienų.

Puoselėdama šias gražias tradicijas, 2011 m. gegužės 28-tąją dieną Svėdasiškių draugija „Alaušas“, Svėdasų seniūnija, Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos bei Anykščių kultūros centro Svėdasų skyriai surengė įspūdingą lietuvių kalbos bei savosios tarmės šventę. Į ją susirinko savo kalbą gerbiantys Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos mokytojai ir moksleiviai, kiti Svėdasų miestelio gyventojai, taip pat kraštiečiai iš Vilniaus, Šiaulių, Ukmergės ir kitų Lietuvos miestų. Į renginį skaičiuoti pranešimų atvyko garbūs svečiai iš Vilniaus. Tai – Lietuvos Mokslų akademijos (LMA) Lietuvių kalbos instituto (LMI) direktorė, doc. dr. Jolanta Zabarskaitė, Leksikografijos centro vadovė, dr. Zita Virginija Šimėnaitė, Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Tarmių archyvo darbuotoja, dr. Aušra Kaikarytė. Iš anksto buvo sutarta, kad visi renginio dalyviai čia kalbės viena vietine svėdasiškių tarme. Tad paskutinįjį gegužės šeštadienį miestelio kultūros namų salėje ir bibliotekoje suskambo sodri

Mokslininkų pranešimus apie kalbą ir tarmes pradeda LKI direktorė, doc. dr. Jolanta Zabarskaitė (dešinėje) ir dr. Aušra Kaikarytė

bei daininga rytų aukštaičių tarmės svėdasiškių šnekta.

Svėdasiškių šnekta tarmių sistemoje

Lietuvių kalbos tarmės yra sudėtinė ir neatsiejama gyvosios, kasdien praktiškai vartojamos šnekamosios lietuvių kalbos dalis. Jos ne vien pajvairina, bet kartu ir labai praturtina lietuvių kalbos dialektus. Štai kodėl, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atskiroms lietuvių kalbos tarmėms mokslininkai skiria vis daugiau ir daugiau dėmesio.

Mūsų kalbininkai pastaruoju metu sąvoką „tarmė“ apibendrinamai aiškina kaip teritorinę kalbos atšaką ir skiria šalyje dvi didžiausias aukštaičių bei žemaičių tarmių grupes. Terminas „tarmybė“ yra suprantamas kaip „tarminė kalbos ypatybė, tarminis žodis ar posakis“, o „tarmiškumas“ – kaip „žodžių tarimas, tarmiška kalba“ (DLKŽ, p. 831). Pasak lingvisto Alekso Girdenio, „tarmės (dialektai) yra nacionalinės kalbos teritorinės atmainos. Jos skirstomos į patarmes, šnektas, pašnektas, kartais jungiamos į tarmių būrius. Tarmės skiriasi nuo funkcinių atmainų – stilių, ir socialinių atmainų – sociolektų (žargonų)“ (TLE, t. 4, p. 274).

Lietuvių kalbos tarmėmis mokslininkai susidomėjo palyginti seniai – kai

imta tvarkyti ir norminti bendrinę mūsų kalbą. Pirmieji XIX a. lietuvių kalbos tarmės – jų rūšis, klasifikaciją, sistemą ir kitus klausimus – ėmė studijuoti gerai žinomi to meto mokslininkai. Tarp jų – garsus indoeuropeistas, knygos „Lietuviška gramatika“ (Litauische Grammatik, 1856 m.) autorius Augustas Šleicheris (A. Schleicher) ir kiti dažnai minimi lingvistai bei visuomenės veikėjai: Jonas Juška, Fridrichas Kuršaitis, Antanas Baranauskas, Kazimieras Jaunius, Kazimieras Būga. Kiek vėliau – Aleksas Girdenis, Kazys Morkūnas, Zigmas Zinkevičius ir daugelis kt. Nuo XIX a. lietuvių kalbos tarmės jau tyrinėjo bei savo tyrimų duomenis skelbė ir kitų šalių kalbininkai.

Pasak jų, lietuvių kalba pasižymi gausiais ir ryškiais tarmineis skirtumais. Taip atsitikė dėl dviejų svarbių priežasčių: ilgą laiką ją vartojo sėslūs vienos ar kitos vietovės gyventojai, kita vertus, iki pat XIX a. pabaigos bendrinė lietuvių kalba nebuvo susiformavusi ir tarmėms dar beveik neturėjo jokios įtakos. Tarmės skiriasi keliomis ypatybėmis: fonetikos, morfologijos, sintaksės, žodyno. Šiais ir kitais savitumais jos taip pat išsiskiria ir nuo bendrinės lietuvių kalbos. Bene ryškiausi yra fonetiniai skirtumai. Nepaisant to, lietuvių kalbos tarmės turi nemažai ir bendrų bruožų.

Alekso Girdenio žodžiais, „visose tarmėse yra tos pačios gramatinės kategorijos, tas pats žodyno branduolys“ (TLE, t. 4, p. 274). Pastaruoju metu manoma, kad tarmės gerokai papildo ir praturtina lietuvių kalbos žodyno fondą.

Tyrinėdami lietuvių kalbos tarmių grupes ir kurdami jų sistemą, Lietuvos mokslininkai yra pasiekę gražių rezultatų. Antai, remdamasis ankstesniais tyrinėjimais, Antanas Baranauskas 1898 m. pateikė gan gerai pagrįstą lietuvių tarmių skirstymą. Iš viso jis nurodė 11 didesnių tarmių ir nustatė jų vietą bendroje sistemoje. Joje Anykščiai, Balninkai, Kurkliai ir kai kurios to meto Vilniaus gubernijos apylinkės pateko į rytiečių (aukštaičių) ketvirtąją tarmių grupę, paženkintą autoriaus sudarytos tarmių grupės sistemos simboliu „R4“ (VLE, t. 12, p. 136).

Mokslinėje literatūroje tebėra plačiai žinoma ir tradicinė Kazimiero Jauniaus ir Antano Salio sudaryta lietuvių kalbos tarmių klasifikacija. Joje skiriamos dvi pagrindinės lietuvių kalbos tarmės: aukštaičių ir žemaičių. Aukštaičių tarmei priklauso dzūkai, taip pat vakarų, vidurio ir rytų aukštaičiai. Pastarajai priskirta ir anykštėnų kalba.

1964 m., vadovaudamiesi Antano Baranausko pateiktu lietuvių kalbos tar-

mių skirstymu, Aleksas Girdenis ir Zigmas Zinkevičius pasiūlė naują lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją, kuri vėliau buvo aprobuota ir paskelbta spaudoje (Kalbotyra, 1966, t. 14). Joje, be kita ko, buvo atsisakyta priebalsinių skiriamųjų požymių, o pravardiniai tarmių pavadinimai pakeisti teritoriniais. Tokiu būdu, čia Rytų aukštaičiai skiriami į Vilniškius (tradicinės klasifikacijos *rytų dzūkai*), anykštėnus (tradicinės klasifikacijos *rotininkai*), kupiškėnus, uteniškius, širvintiškius, panevėžiškius.

Visose minėtose sistemose didesniųjų tarmių plotai beveik sutampa su pagrindinėmis etninėmis kalbos sritimis: sūduvių (kauniškių), dzūkų (pietų aukštaičių), rytų aukštaičių, žemaičių ir kt. Lietuvių kalbos susiskaidymas į smulkesnes tarmes (patarmes, šnektas, pašnektas), lyginant su kitomis kalbomis, taip pat yra gana didelis, nes dauguma Lietuvos gyventojų buvo kaimo žmonės. Ilgą laiką jie gyveno sėsliai, mažai bendravo su tolimesniųjų vietų žmonėmis.

Šventės programa ir dalyviai

Svėdasų renginio programa šikart buvo gan turtinga. Dėl to popietė, prasidėjusi 12 valandą, užtruko beveik tris valandas. Ją įžanginiu žodžiu apie lietuvių kalbos tarmes, jų raidą ir dabartinę būklę bei reikšmę mūsų kalbos žodynei pradėjo LMA LKI direktorė, doc. dr. Jolanta Zabarskaitė. Ji nuoširdžiai padėjo kraštiečiams už surengtą kalbos šventę, už dėmesį lietuvių kalbai ir savajai tarmei, už tai, kad pakvietė instituto mokslininkus skaityti pranešimus. Popietės vedėjas, Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ pirmininkas Algimantas Indriūnas pirmiausia supažindino visus su renginio organizatoriais, programa ir pristatė į šventę atvykusius mokslininkus bei kitus svečius. Jis kvietė renginio metu, pagal išgales, visus kalbėti vietine svėdasiškių šnekta. Šiam siūlymui buvo mieliai pritarta.

Paskui į sceną vienas po kito kilo skaitovai ir per salę vilnijo gerai pažįstama, nuo mažens įprasta svėdasiškių kalba. Pirmieji vietos tarme užrašytus šio krašto senelių prisiminimus įtaigiai paparino Svėdasų Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos moksleiviai. Tai – vietos kraštotyrininkų surinkti

Kalbos šventės svečiai ir organizatoriai

tarmiškai pasakojimai apie Joninių šventę, linksmus nutikimus, bernelį, senelį, vilką. Legendą apie Beragio ežero, plytinčio rytinėje miestelio pusėje, pavadinimo kilmę priminė buvusi ilgametė gimnazijos mokytoja Irena Guobienė, o senolių pasakojimus apie kalvystės amatą bei kalvių darbą tarmiškai pristatė Aldona Paršiukaitė.

Tokio pat renginio dalyvių susidomėjimo susilaukė ir LMA LKI mokslininkų pranešimai, kuriuose gvildentos anykštėnų patarmės, svėdasiškių šnektos, taip pat tarmių aruodų institute kaupimo, tvarkymo ir išsaugojimo problemos. Susirinkusieji buvo supažindinti ir su instituto veikla, tikslais bei artimiausiais uždaviniais. Mokslininkų pranešimus itin pagyvino ir papildė scenos ekrane rodomos skaidrės, kurių buvo peržiūrėta kelios dešimtys. Taigi, į Svėdasus jie atvyko gerai pasiruošę.

LKI Tarmių archyvo vadovė, dr. Aušra Kaikarytė pirmiausia klausytojus supažindino su lietuvių kalbos tarmėmis, nuodugniau aptarė anykštėnų patarmę, svėdasiškių šnektą ir jos vietą bendroje lietuvių kalbos tarmių sistemoje. Paskui ji aiškino LKI tarmių archyvo, įkurto nuo 2002 metais, struktūrą ir veiklą, pristatė kartotekas, pildomas daugiau nei 50 metų. Institute nuo 1965 metų jau yra kaupiami ir gyvosios kalbos įrašai magnetinėse juostose bei kompaktinėse plokštelėse. Čia galima rasti šnektos pavyzdžių ir iš Svėdasų krašto: Bajorų, Būtėnų, Kunigiškių bei kitų kaimų. Šiauliuose yra įkurtas instituto Dialektologijos centras. Saugomos aprašytos kai kurios aukštaičių ir žemaičių ir kitos už Lietuvos ribų paplitusios tarmės. Archyve pagal specialias programas yra sukaupta tarmių Lietuvių kalbos atlasai, Europos kalbų atlasai, surinkti duomenys kitiems programiniams darbams. Parengta ir išleista nemažai apibendrinamųjų veikalų, tarmių žodynų, tekstų rinkinių. Naujaisi iš jų – „Mielagėnų apylinkių tekstai“ (2006 m.), „Aukštaičių tarmių tekstai“ (2007 m.), „Širvintiškių tekstai“ (2009 m.), „Dūkšto apylinkių tekstai“ (2010 m.) ir kt.

Po pranešimo vėl suskambo tarmiška svėdasiškių šnektą. Kraštiečiai, visiems gerai pažįstamas ir dažnas čia vykstančių renginių svečias, aktorius Ferdinandas Jakšys tarmiškai perskaitė linksmą humoristinį kūrinėlį „Kasparas Drimbos nutikimai“, o Svėdasų seniūnas Valentinas Neniškis vietos šnektą pasveikino dalyvius ir padėjo svečiams bei organizatoriams už prasmingą miestelio gyventojams renginį.

Leksikografijos centro vadovė, dr. Zita Šimėnaitė pristatė mokslinį pranešimą apie LKI tiriamąją ir leidybinę leksikografijos veiklą. Ji aptarė darbus, atliktus rengiant ir leidžiant akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“ (2001–2002 m., 20 t.), pagarbiai prisiminė jį sudariusius lingvistus. Žodynui buvo surinkti žodžiai iš daugelio šaltinių ir įvairių Lietuvos vietovių. Jame galima rasti žodžių, užrašytų ir Anykščių rajone – Andrioniškyje, Debeikiuose, Svėdasuose, Surdegyje, Traupyje ir kt. Nemažai tokių terminų yra suradę lingvistai dr. Kazys Pakalka ir kraštiečiai, dr. doc. Jolanta Zaborskaitė, svėdasiškė Kristina Rimšienė ir daugelis kt. Geru žodžiu minėjo ir Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos, taip pat jos Svėdasų ir Troškūnų skyrių darbuotojus. Prelegentė apsidžiaugė, kad anykštėnai atidengė paminklą žymiam lingvistui Konstantinui Sirvydui, iš kurio žodyno į minėtą akademinį leidinį buvo paimta apie 5 tūkst. terminų.

Instituto direktorė doc. dr. Jolanta Zaborskaitė savo pranešimą skyrė LKI mokslinei bei leidybinei veiklai, moksliniam įdirbiui ir darbo rezultatams aptarti. Ji pabrėžė tai, kad visi LKI darbai tampa vis lengviau prieinami suinteresuotiems respublikos gyventojams. Kaip antai, terminų archyvas, didysis „Lietuvių kalbos žodynas“ ir nemaža dalis užrašytų pasakojimų jau yra įdėti internete. Ji priminė, kad LKI terminų fondai yra nuolat papildomi, turtinami. Dabar čia saugomi net ir išnykusių lietuvių kalbos terminų pavyzdžiai iš dabartinės Baltarusijos, Latvijos teritorijų. Regionų tarmes taip pat tiria aukštųjų mokyklų lituanistikos katedros. Labai pagyvėjo instituto veikla populiarinant tarmes ir netgi atskiras šalies vietovių šnektas, nes pastebėta, jog intensyviau žmonių migracijai respublikoje, jos ėmė sparčiai nykti.

Mokslininkė priminė, kad instituto darbuotojai ieško vis naujų kelių skatinti tarmių mokymą bei lingvistinį gyvenimą švietimą. Neseniai LKI sukūrė ir įdiegė karaokės, skirtos tarmėms mokytis, metodiką. Jos dalyviai, pasiklausę tarmiškų tekstų, dainų, patys stengiasi juos tarmiškai skaityti, tarti, dainuoti. Tokios lingvistinės karaokės jau surengtos ir keliuose provincijos rajonuose.

Po oficialiosios dalies įvyko itin įdomus etnografinis koncertas. Pirmojoje jo dalyje skambėjo nuotaikingos, seniai pamirštos ir vietos tarme „išguldytos“, senoviškos XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios svėdasiškių dainos. Jose apdainuojamos Svėdasų bei kitų aplinkinių miestelių ir kaimų panelės, berneliai ar gyvenimiški žmonių nutikimai. Jos palyginti ilgos, grynai liaudiškos, netgi ir epiškos, net nežinia, kieno sukurtos. Antrojoje koncerto dalyje atliktos naujausios šiuolaikinės, svėdasiškių parašytos (daugiausia aut. Algimanto Indriūno) dainos apie Svėdasus. Senąsias dainas žaismingai atliko jungtinis svėdasiškių draugijos „Alaušas“ ir miestelio saviveiklininkų ansamblis, o naująsias – Svėdasų kultūros namų ansamblis (vad. Rožė Lapienienė).

O kai popietė pėrsikėlė į antrąjame Kultūros namų aukšte įsikūrusią erdvią miestelio biblioteką, LKI direktorė, dr. doc. Jolanta Zaborskaitė, dr. Zita Virginija Šimėnaitė ir dr. Aušra Kaikarytė Svėdasų bibliotekai ir jos skaitytojams įteikė itin vertingą dovaną – reklaminių kalbos plakatų ir apie 10 naujausių instituto akademinį leidinių. Tarp jų – „Lietuvių tarmės“, „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija“, „Dūkšto apylinkių tekstai“, „Kučiučių krašto šnektos tekstai“, „Širvintiškių tekstai“ ir kt.

Palikusi daug malonių akimirų bei minčių apie gimtąją lietuvių kalbą, šventė baigėsi maloniu mokslininkų bei kitų svečių ir šeiminių pasiūnekučiavimu prie arbatos puodelio ir visiems įsiamžinus bendroje nuotraukoje. Tai buvo antroji Svėdasų draugijos „Alaušas“ iniciuota popietė, skirta gimtajai savo kalbai. Pirmasis Svėdasų tarmės vakaras įvyko 2010 metų gruodžio mėnesį Iguolos karininkų ramovėje Vilniuje, kur gyvena aktyviausi bendrijos „Alaušas“ nariai. Jame dalyvavo ir kitų Lietuvos regionų bendruomenių atstovai.

Abi lietuvių kalbos ir svėdasiškių šnektos šventės susilaukė palankaus kraštiečių įvertinimo. Svėdasiškis Raimundas Kovas, pastaruoju metu gyvenantis Šiauliuose, apsilankęs 2011 m. kalbos šventėje Svėdasuose, po to rašė: „Svėdasai gali drąsiai didžiutis aktyviais, sumaniais ir veikliais šio krašto patriotais. Tai tarsi padėka kraštui, kuriame mes gimėme“. Jam pritaria ir kiti šių renginių dalyviai.

Aukšto akademinio lygio leidinys

Juozas DANILAVIČIUS

Viešas žodis Vytautui KARVELIUI, profesoriumi habil. daktarui, „Lietuvos specialiosios pedagogikos ir psichologijos bibliografijos“ autoriui

Leidinio recenzantai teisingai pastebė, kad Vytautas Karvelis yra neįgaliųjų asmenų (ypač neįgaliųjų vaikų) ugdymo profesionalas, mokslininkas, prof. Jono Laužiko idėjų tęsėjas.

Mūsų pažintis leidžia man teikti, kad nuo studentavimo laikų profesorius gebėjo teikti bendramokslis, vėliau bendradarbius kūrybingai bendradarbiauti, sprendžiant negalės ir neįgaliųjų gerovės problemas. Negalės problemų sprendimas priklauso nuo visuomenės poreikių – kuo daugiau asmenų įtraukti visuomenės gerovei kurti. Šiandien mūsų valstybėje padėtis prasta: daugelis Lietuvos piliečių gerovę kuria svetur.

V. Karvelis yra įžvalgus – žino, kad specialusis ugdymas vėl sulauks aukso kuriančiojo protą ir rankas.

Leidinyje „Lietuvos specialiosios pedagogikos ir psichologijos bibliografija“ – tai specialiosios pedagogikos ir psichologijos, negalę turinčių žmonių (ne tik vaikų) ugdymo, globos ir darbinės veiklos organizavimo panorama. Aukšto akademinio lygio leidinys (634 p.).

je net okupacijos metais klestėjo ir defektologijos mokslas, ir praktika. Bibliografija tai patvirtina. Aš dar noriu priminti, kad pirmosios mūsų mokytojos surdistos buvo vienuolės, jos rodė pavyzdį, kaip reikia aukoti save, kad neįgalūs būtų laimingas. Pokary tarp žymiausių specialiosios pedagoginės praktikos atstovų buvo represuotų tėvų vaikai, tame tarpe ir Vytautas Karvelis. Jis buvo visiems pavyzdys, kaip siekti, kad neįgalūs netaptų našta tėvams ir visuomenei, kad kiekvienas galėtų realizuoti prigimtine teisę – būti laimingas. Aš patyriau daug džiugių akimirų, kai nekaltantis kurtysis išmoko kalbėti,

Prof. Vytautas Karvelis dovanoja naują knygą

Po smiltelę, kaip auksakalys, V. Karvelis surinko puikų lydinį, po šapelį dėjo į krūvą publikacijas, nepaliko nė vieno kiek daugiau prisidėjusio prie specialiosios pedagogikos problemų sprendimo asmens. 5 000 aukštos kvalifikacijos specialiosios pedagogikos įvairių sričių specialistų parengė Šiaulių universitetą, iš jų apie tris tūkstančius rasime bibliografijos vartyne. Kitos pedagogikos sritys šiam leidiniui neprilygsta.

55 metus dirbau su vaikais, turinčiais klausos, intelekto sutrikimų, todėl šis leidinys man primena kelią, kuriuo ėjo Vytautas kaip mokslininkas, aš kaip praktikas, nors buvau renkamas PMA Defektologijos tiriamojo instituto moksliniu korespondentu. Entuziastų dėka Lietuvo-

vangių rankų mergaitė siuvo drabužius, ne vienas „beviltiškas“, bendro lavinimo mokykloje išstumtas į užribį, po mūsų mokyklos dirbo kartu su normaliais ir neišsiskyrė.

Leidinyje – penki skyriai, kurie apima svarbias specialiosios pedagogikos ir specialiosios psichologijos mokslo ir praktikos problemas. Pirmasis ir trečiasis skyriai man patys vertingiausi pedagoginės minties raidos atžvilgiu. Malonu prisiminti, kad šiuose skyriuose aš atrandu daug ir man žinomų veikėjų, su kuriais ne tik bendravome, bet ir bendradarbiauome.

Turėti tokį leidinį smagu ne tik Šiaulių universitetui bet ir valstybei, nes parodo, kad Lietuvoje specialaus ugdymo mokslas ir praktika už-

ima prideramą vietą mūsų kultūroje. Pritariu dr. Genovaitei Raguotienei: „Profesorius Vytautas Karvelis įnešė reikšmingą įnašą į lietuvių kultūrą, jos paveldo ir tradicijų plėtojimą“. Lygiuojamės prie didžiųjų valstybių. Tokiais leidiniais mažos valstybės pasigirti dar negali. Tik dėl V. Karvelio komunikabilumo pavyko surasti leidybą ir finansavimą.

Ačiū Vytautai, kad nepalūžai, atsitrenkdamas į daugelio vadovų ir valdovų abejingumą žmonėms, turintiems negalę. Mūsųose dar ima viršų nuostata „Silpnąjį pribaik“, o ne jam tarnauk.

Tobulumui nėra ribų, bet pagrindai metodologiniu požiūriu leidinyje padėti. Kas imsis tęsti pradėtą darbą, turės gerą pamatą. Specialiosios pedagogikos ir specialiosios psichologijos mokslai vis plačiau bus pritaikomi gyvenime, nes „Gimsta ir mažyčiai, ir lengvučiai, – kalba ginekologė, – kas dešimtą gaiviname.“ Tokia realybė. O visus visus galima ugdyti, nes ant kokio žemo laiptelio nestovėtų žmogaus kūdikis, jis viršesnis už protingiausių gyvūnų. Medikai neturi ribų išplėsti kūdikį iš mirties nagų, specialieji pedagogai neturi ribų ugdymo ir ugdimosi srityje.

Vytautas Karvelis pasišventė sutrikusio intelekto vaiko psichinio vystymosi ypatumų, neįgaliųjų socialinių poreikių, socializacijos ir adaptacijos, šeimų, auginančių neįgalius vaikus,

Pilypas Narutis prisimena 1941-ųjų birželį...

■ Atkelta iš 5 p.

ir kariuomenės įsakymai neteko prasmės, nes nepasiekdavo pavaldinių. Viską kontroliavo sukilėliai, veikę labai organizuotai. Kreipimasis į tautą birželio 23-iosios rytą per Kauno radiofoną reiškė, kad reikia užimti valdžios įstaigas ir vykdyti sukilimo plane numatytas pareigas. Vokiečių pagrindinės karinės pajėgos į Kauną įžengė birželio 25 dieną, kai išvaduo-tame mieste jau kelias dienas tvarkėsi sukilėliai ir į įstaigas grįžtantys įstaigų Lietuvos tarnautojai.

Sukilimas parodė: tautos valia nepalaužta

ML. *Prisiminkime opų ir aktualumo vis neprarandantį „Žydų klausimą“. Ką Jūs galėtumėte apie tai pasakyti?*

P. Narutis. Jokių nesutarimų su žydais mes neturėjome. Vytauto Didžiojo universitete veikė studentų korporacijos, žydai taip pat turėjo savo korporaciją „Jordanas“. Man teko palaikyti ryšį su žydu Šakovu (Pirmojo pokalbio dalyje pavardė neteisingai užrašyta kaip Ušakovas – G. Z. pastaba). Žydų žudynės Lietuvoje – tai Vokietijos nacių darbas.

Pačioje karo pradžioje vokiečiai į Lietuvą atsuntė vokiečių saugumo policijos ir SD vadą Lietuvos generalinėje srityje bei 3-iojo operatyvinio būrio

Pilypas Narutis (dešinėje) ir socialinių mokslų daktaras, docentas Juozas Jankauskas, knygos „1941 metų Birželio sukilimas Lietuvoje“ autorius

vadovą SS štandartenfiurerį (armijos pulkininką atitinkantis laipsnis) Karlą Jegerį (Karl Jäger), kuris turėjo valdyti Lietuvą. Įsitaisė saugumo rūmuose, o SS brigadenfiureris ir policijos generolas majoras teisės daktaras Valteris Francas Štalekeris (Walter Franz Stah-

lecker) pradėjo akcijas prieš Lietuvos žydus.

Tas pats K. Jegeris 1943 m. kovo mėnesio 16 dieną areštavo 50 vadina-mųjų Lietuvos įkaitų už tai, kad naciams nepavyko Lietuvoje organizuoti SS legiono. Tarp kitų suimtųjų buvau

ir aš, kaip 1941 m. Birželio sukilimo dalyvis. Visi atsidūrėme Štuthofo koncentracijos stovykloje, kur kalėjome dvejus metus.

ML. *Jums leidus, prie Štuthofo koncentracijos stovyklos prisiminimų dar sugrįšime, bet kiek vėliau. O prieš tai šiai*

pokalbio daliai bent trumpai apibūdinkime 1941 m. Birželio sukilimo padarinius Lietuvoje.

P. Narutis. Lietuvos tauta turi teisę didžiulis, pakilusi į kovą su sovietiniais okupantais. Sukilėliai gynė tiltus, geležinkelio stotis, elektrines, pašto ir kitas įstaigas, kad besitraukiantys raudonarmiečiai nesusprogdintų. Sukilėliai sutrukdė raudonarmiečiams statyti pontoninį tiltą ties Aukštąja Panemune ir keltis per Nemuną besitraukiančioms Raudonosios armijos pajėgoms. Pavyko išvaduoti 3 tūkst. politinių kalinių iš NKVD kalėjimų, kuriems grėsė pavojus žūti nuo sovietų rankų. Juk žinome, kas vyko Rainiuose, Praveniškėse, Červenėje ir kitose masinių žudynių vietose. Jei ne ryžtingi sukilėlių veiksmai, tokių masinių žudynių vietų būtų buvę daug daugiau. Svarbiausia, kad sukilimas sutelkė tautą, visam pasauliui parodė sovietų propagandos melą, girdi, lietuvių tauta savo noru įsiliejo į Sovietų Sąjungą. Birželio sukilimo dalyviai ir Laikinoji vyriausybė vykdė tautos valią, siekiant atsikratyti sovietiniais okupantais ir jų talkininkais, atkurti Lietuvos valstybingumą. To nepavyko padaryti, kai vieną okupantą pakeitė kitas, bet tai jau priklausė ne nuo mūsų.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Sveikiname Jubiliatą

Niekam ne paslaptis, kad Juozas Elekšis mėgsta dainuoti ir moka daug dainų. Ne tik šiandien populiarių, bet ir liaudies, ir net labai senų, kurias dainavo jo protėviai, o gal net menančias dar senesnius laikus. Vieną tokią, 1794 m. sukilėlių žygio dainą drauge su artimais bičiuliais žemaičiais Anicetu Jonučiu ir Jonu Kazlausku padainavo Tėvynės pažinimo draugijos Vilniaus skyriaus nariams, kai pristatė savo septynioliktąją knygą. O rugpjūčio pradžioje įvyks aštuonioliktosios, kurios posmai skirti vaikams, sutiktuvės.

Kai prabilome apie dainas, privalu pasakyti, kad ne vienam posmui iš tų septynioliktos knygos yra sukurta melodija. J. Elekšio eilėraščius padėjo garsinti kompozitoriai, chorvedžiai Jurgis Gaižauskas, Raimundas Dievinas, Pranas Petrošius ir kiti muzikos kūrėjai. Ne taip lengva ir paprasta juos išvardyti, kai J. Elekšio tekstai skamba maždaug trijuose šimtuose dainų. Gali būti ir daugiau, nes ne visos dainos pasiekė žodžių autorių.

Ne visas dienas ir energiją Juozas Elekšis skyrė kūrybai. Ilgus metus šiai veiklai tekdavo laisvos minutės. Gal per pastarąjį dešimtmetį eilėlavimui atsirado daugiau laiko. Jam teko Viekšnių gimnazijos, vidurinės mokyklos mokinius vesti sudėtingais istorijos labirintais, dirbti atsakingą darbą Mažeikių rajone, Vilniuje. Ne vienas dešimtmetis paaukotas „Mokslo Lietuvai“. Tie metai pradėti skaičiuoti vos ne nuo pirmojo mokslininkų laikraščio numerio, kai reikėjo rūpintis ir leidinio išore, ir turiniu, gausiai papildant savo rašiniiais, prasmingomis įžvalgomis, reikšmingais faktais. Ne vieni metai skirti medicinos leidiniams. Ir dabar

Daug dainų, sukurtų pagal Juozo Elekšio tekstus, kompozitoriai parašė Lietuvos vaikams; tekstų autorius Juozas Elekšis dovanoja savo knygą mažiesiems gerbėjams

šios tematikos jo rašinius randame žurnale „Mokslas ir gyvenimas“, savaitraščiuose „Mokslo Lietuva“, „Gydytojų žinios“ ir kituose laikraščiuose. Daug laiko, energijos ir širdies jis skiria Tėvynės pažinimo draugijos leidžiamam „Tautotyros metraščiui“: redaguoja, konsultuoja ir ragina bendraminčius apibendrinti sukauptą kraštotyrinę medžiagą.

Reikia paminėti, kad Juozas Elekšis ne vien paminėtos Tėvynės pažinimo, bet ir Vilniaus žemaičių draugijos narys, šių visuomeninių organizacijų rėmėjas.

Šio plataus akiračio, darbštaus, pareigingo, dorą, ištikimo šeimai žemaičio erudito, kupino gražių iniciatyvų, kasdienė veikla ir pastebėta, ir įvertinta. Jis pripažintas meno kūrėjas, 2008 m. tapo „Gimtinės“ mėnraščio poezijos laureatu.

Per kasdienos darbus, nesibaigiančius rūpesčius Juozas Elekšis ir nepastebėjo, kai į jo turiningo gyvenimo duris liepos 29-ąją dieną pasibeldė aštuoniasdešimtmetis, lydymas aštuonioliktosios poezijos knygos, ir pakvietė toliau žygiuoti nelėtinant tempo ir pagreičio.

Mielas Juozai, tegul ilgai ilgai Jūsų metų skaičiuotė išlieka nebaigtine aibe. Kad išsipildytų visi siekiai, svajonės ir lūkesčiai. Kasdienos darbus ir sumanymus telydi sėkmė. Ateities planams, projektams įgyvendinti lai užtenka sveikatos ir energijos. Prasmingo ir kaitraus šeimos židinio. O nulinguojantys į ateitį metai teprimena, kiek dainų įvairiomis progomis išdainuota – šeimai, giminėms, bendradarbiams, bičiuliams išdalyta širdies šilumos, kiek daug dirbta, mylėta, svajota...

Nesibaigiančios visokeriopos sėkmės!

Buvę bendradarbiai ir bičiuliai

Ar įžiebs sinergijos ugnį simpoziumo ir forumo jungtuvės

■ Atkelta iš 9 p.

partijos. Pateko į antrą rinkimų turą, kur surinkęs 27,52 proc. balsų, pralaimėjo Chuanui Manueliui Santosui. Būdamas Bogotos meru mūsų tautietis sugebėjo gerokai sumažinti korupcijos lygį Kolumbijoje. Bogota nebuvo itin gražus miestas, bet visi atvykėliai dabar pripažįsta, kad A. Mockui vadovaujant, Kolumbijos sostinė labai pagražėjo.

Tai štai iš toli vertindamas Lietuvos realijas A. Mockus priminė jau mitologinėje lietuvių pasakoje „Eglė žalčių karalienė“ glūdint lietuviškos saviplakos ar savibaudos archetipą, pasiekusį mus iš senų senovės. Žvejo dukte Eglė jautėsi turinti su žalčiais susieti savo gyvenimą, tad aukodamasi tėvų, seserų ir brolių labai ištekėjo už Žalčio ir prisiekė jam ištikimybę. Šitaip save nubaudusi, jautėsi atlikusi pareigą, kartu pakeitusi ir savo likimą. Taigi save bausti ir kankinti lietuviams būdinga.

A. Mockus priminė žymaus XVIII a. italų filosofo, baudžiamosios teisės ir humanizmo idėjų skelbėjo Cesare Baccaria (1738–1794) traktatą „Apie nusikaltimus ir bausmes“ (Dei Delitti e delle Pene). Klasikas jau XVIII a. teigė, kad tiek emigravimas, tiek savizudybė yra nusikaltimai, nes atima iš tautos dalį jos potencialo. Dar daugiau: emigravimas esąs didesnis nusikaltimas už savizudybę, kadangi emigrantas savo pajėgumus atiduoda, paskolina ar perduoda kitiems kraštams, taigi stiprina juos, o ne savo šalį.

Mūsų tautietį jaudina žmogaus gyvybės išsaugojimo problemos, kurios labai aktualios Kolumbijoje, bet ne ką mažiau, tik dėl skirtingų priežasčių, ir Lietuvoje. 2002 m. paskelbtoje Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaitoje rašoma, kad lietuviai pasaulyje pirmavo pagal savizudybių skaičių. Kolumbija pasižymi didžiausiu žmogžudysčių skaičiumi, todėl A. Mockus jaučia, kad jo lemtis – kovoti prieš smurtą šalyje, kurioje jis gyvena, dirba ir aktyviai dalyvauja politikoje ir visuomenės gyvenime. Kaip žada to pasiekti? Tam reikia, kad kolumbiečiai pradėtų vertinti gyvybę.

Pasaulyje, toliau tvirtino pranešėjas, vienai žmogžudystei tenka viena savizudybė. Nerimą keliantys faktai, bet vis dėlto savizudybė, anot A. Mockaus, atrodo padoresnis aktas už kito žmogaus nužudymą. Šia prasme padoriausiai atrodo japonai, kadangi jų šalyje vienai žmogžudystei tenka 20 savizudybių. Lietuvoje vienai žmogžudystei – penkios savizudybės. Vadinas, Japonija yra savotiškas Kolumbijos antipodas, o japoną jeigu ir reikia nuo ko nors saugoti, tai pirmiausia nuo jo paties „padorumo“. Japonijoje dažni savizudybės atvejai tarp vaikų ir jaunų žmonių, kurie neįstengia pasiekti iš jų reikalaujamų rezultatų moksle, neįstoję į universitetus patiria sunkią psichologinę traumą. Jausdamiesi pažeminti prieš tėvus, draugus, giminačius, kaimynus kai kurie nepakelia sunkios psichologinės naštos. Kiti pasislepia nuo visuomenės, jaučiasi nevisaverčiai, iš namų išėina tik naktimis, kai nesitiki susitikti su pažįstamais ir draugais.

Anksčiau galvota, kad skandinavai yra tarp pirmiausių šalių pagal savizudybių skaičių, bet šiandien lyderiai kiti. Beje, Kinijoje moterys žudosi

Simpoziume susitiko du kolumbiečiai lietuviai – prof. Romualdas Švidrysis ir prof. Antanas Mockus, kartu džiaugiasi ir Lietuvos pagražinti draugijos prezidentas Juozas Dingelis

daugiau, negu kinai vyrai – pagal šį rodiklį Kinija yra vienintelė tokia šalis. Iš kur įvairiose šalyse tokie savitumai atsiranda, kokios priežastys juos sukelia? Yra kur pasireikšti psichologams, kriminologams ir daugelio kitų mokslų atstovams, nes norint šiuos reiškinius (juk ne vien atskiri faktai) įtakoti, vien konstatuoti visuomenės nerimą keliančius statistinius duomenis nepakanka.

Kas lietuviui svarbiausia

Kokia padėtis Kolumbijoje su emigracija, kurią Cesare Baccaria vadino didesniu nusikaltimu ir už savizudybę? Dažniausiai į kitas valstybes išvyksta gerą išsilavinimą turintys kolumbiečiai. Jie papildo JAV, Kanados, Australijos ir kitų turtingų šalių darbo rinką. Didelis nuostolis Kolumbijai, kadangi išlavinti žmogų, padėti jam įgyti aukštą kvalifikaciją užsienio šalyse kainuoja nepigiai, o už dyką gauti gerą darbuotoją užsienyje visada yra norinčiųjų. Šia prasme Lietuva tikriausiai mažai kuo skiriasi nuo Kolumbijos, o vaist problemai spręsti kol kas neišrado net ir ekonomiškai pajėgios šalys – visada rasis dar turtingesnių, kurios nukonkuruos. Nuo savęs pridursime, kad prarasdami pirmiausia jaunimą ateityje neišvengiamai susidursime ir su demografiniais sunkumais, kurie paveiks santuokų skaičių, gimstamumą, šeimos raidą, turės neigiamą padarinių darbo ištekliams (teks importuoti iš trečiųjų šalių). Blogiausia, kad nėra priešnuodžio šiuos procesus bent pristabdyti.

A. Mockus pasitelkė Lietuvos sociologo profesoriaus habilituoto socialinių mokslų daktaro Algimanto Alfonso Mitriko (2005 m. paskelbta, informacija gauta 1999–2001 m.) tyrimų rezultatus, išdėstytus straipsnyje „Svarbiausios gyvenimo vertybės šių dienų pasaulyje“, norėdamas aptarti, kas lietuviams yra svarbu, svarbiausia

ir visai nesvarbu. A. Mitriko straipsnyje vertinami svarbiausių gyvenimo vertybių prioritetų skirtumai 66 šalyse (iš jų 39 Europos šalys), kiekvienoje iš jų apklausta maždaug po 1 000 respondentų. Duomenys ganėtinai iškalbingi, padeda geriau suvokti, kas mes esame.

Lietuvoje apie 67 proc. apklaustųjų labiausiai vertina šeimą. Šis rodiklis daug mažesnis negu kitose 65 analizuojamose šalyse (išskyrus Kiniją, kur šis rodiklis sudaro 61 proc.), įvairuoja nuo 61 iki 99 proc. Draugų svarba lietuviams ir pakistaniečiams sudaro 19 proc., kinams – 20 proc. (pasaulyje daugumoje šalių šis procentas daug didesnis: Turkijoje, Ugandoje po 73, Švedijoje ir Bosnijoje – 71 proc.). Išvada: lietuviams draugai nėra labai svarbūs. Vertinant tikėjimo dalykus, pasaulyje vertinimo intervalas sudaro nuo 3 iki 97 proc., o lietuviui (kaip ir suomiams, slovenams ir baltarusiams) sudaro vos 12 proc. pagal svarbą. Beje, mes čia nesame paskutiniai. Mažiausią svarbą religijai jaučia kinai (3 proc.), estai (5 proc.), vokiečiai ir japonai (po 7 proc.), danai ir čekai (8 proc.). Laisvalaikiai Lietuvoje tenka 15 proc., politikai – tik 6 proc. (tiek pat politiką vertina baltarusiai, latviai, lenkai ir juodkalniečiai). Estai išvis nevertina politikos (2 proc.), ne ką daugiau suomių ir slovenų (po 3 proc.). O nepralenkti politikos „fanai“ pasirodo yra Vietnamo (39 proc.), Tanzanijos (38 proc.) ir Ugandos (24 proc.) gyventojai.

Tad kas lietuviui svarbiausia? Pagal apklausų duomenis – darbas, ta-

čiau ir šis prieraišumas kinta. 1990 m. 42 proc. lietuvių darbą laikė jiems labai svarbiu užsiėmimu, 1995 m. – jau 46 proc., o 2000 m. darbą kaip labai svarbią vietą gyvenime užimančią verty-

Daugelio simpoziumų dalyviui prof. Donatui Tijūnėliui Kaune buvo malonu vėl susitikti ir diskutuoti su energetiku dr. Anzelmu Bačiausku

bę įvardijo jau 60 proc. apklaustųjų. Taigi darbo vertingumas lietuviams didėja. Priešingai su tikėjimu, kurio svarba mažėja: nuo 16 proc. 1990 m. iki 13 proc. 1995 m., 12 proc. 2000 metais. Mažėjimo tendencija tęsiasi ir toliau.

Pasaulio vertybių tyrimas

Pagal vertinimą, kas šalies gyventojams svarbiausia, A. Mockus parodė sudarytą pasaulio kultūrinį žemėlapi, kurio vertikaliosios ašies apačioje atidėtos tradicinės vertybės, viršuje – sekuliarinės vertybės, kairėje viršuje – išgyvenimo ir pragyvenimo vertybės,

dešinėje viršuje – saviraiškos vertybės (draugai, laisvalaikis, vaizduotė, tolerancija), o apačioje – tikėjimas, šeima ir valdžia, nacionalizmas, darbas. Tame žemėlapyje Kolumbija atsідūrusi apačioje prie Afrikos ir Lotynų Amerikos šalių. Lietuva – viršuje ir truputį kairėliau. Sujungus Lietuvą su Kolumbija žemėlapyje gauname antipodus. Žemėlapyje atsispindi kultūriniai, socialiniai skirtumai tarp įvairių šalių. Poliariškumas nepaprastai ryškus. Žemėlapyje kai kurios šalys pasižymi dideliu savizudybių skaičiumi (20 kartų didesniu už pasaulio vidurkį), kitos – maždaug tokiu pačiu žmogžudysčių skaičiumi.

Įdomu, kad Lietuva tame žemėlapyje atsідūrė arčiau Japonijos, negu Kolumbijos. Gal kai ką tai gali paguosti, tačiau yra ir antroji medalio pusė: dalis mūsų tautiečių jaučiasi labai pažeidžiami, jaučia didelį socialinį spaudimą (patiria įvairias baimes, gėdos, perdėtą pareigos jausmą, iš to kyla nepasitikėjimas savimi, depresija) ir neretai ryžtasi nemotyvuotiems sprendimams. Dėl to didelis savizudybių skaičius.

Antanas Mockus Lietuvai linkėjo per 20 ateinančių metų plėtoti savo piliečių gebėjimus ir kompetencijas, nes tai turėtų padėti įveikti nepasitikėjimą savo jėgomis ir baimes. Linkėjo pasiekti, kad tarp gyventojų nebūtų tiek daug prieš pačius save ir kitus nukreipto smurto. Pernelyg didelis Lietuvoje ir žmogžudysčių skaičius (1 žmogžudystei tenka 5 savizudybės, kai Japonijoje – 20). Pats sau

pranešėjas linkėjo ne tik aukštai vertinti darbą, bet daugiau dėmesio skirti šeimai, draugams, laisvalaikui, politikai.

O svarbiausia, ko palinkėjo savo tautiečiams Lietuvoje Antanas Mockus: mes negalime pakeisti, kompiuterininkų kalba kalbant, savo „hardware“ (techninės įrangos), bet mūsų valioje patobulinti savąjį „software“ (programinį įrangą), t. y. mąstymą. Ar tai turi ką nors bendro su religija? Kolumbijos universiteto profesorius skėstelėjo rąkomis – prisipažino nežinąs.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Alyvos žydi ir birželį...

Rita MOCKELIŪNIENĖ

Pirmojo vasaros mėnesio paskutinįjį sekmadienį „Gimtojo žodžio bičiulių aidija“ ir Sintautų pagrindinė mokykla Sintautų krašto visuomenę pakvietė į poezijos rinkinį

„Sužydėjo 11 alyvų“ sutiktuves. Šventės organizatoriai, dalyviai ir garbūs svečiai rinkosi į jaukią sodybą ant ežero kranto. Čia juos atviliojo ištįsusiose birželio dienose svaigiai kvėpiančios... eilės, apklostytos alyvomis...

Lygiai prieš penkerius metus Sintautų krašto kūrėjai, suburti mokytojos Marijos Puodžiukaitienės, jos rūpesčiu sudarė ir išleido knygėlę „Alyvom sužydėk“. Kasmet susitikimuose dalindavęsi žodžio švytėjimu, šiemet nutarė išleisti poezijos rinkinį ir dedikuoti jį savo mokytojai Marijai. Ši dovana – tai lyg padėka mokytojai. Už suieškotus ir suburtus savo mokinius – vienminčius. Už atvertas meninio žodžio duris. Už palaikymą, kurio sušildytos sielos susitelkia ir išdrįsta pražydyti.

Knygoje vienuolikos autorių – Sintautų mokyklos mokytojų ir buvusių mokinių – darbai. Savo poeziją pristato Birutė Diržiūtė-Garmuvienė, Teresė Bernadeta Stankūnaitė-Kaziliūnienė, Antanina Kukuraitytė-Klimaitienė, Birutė Mačiokaitė-Kunigėlienė, Irma

Stikliraitytė-Kupcikevičienė, Roma Plioplytė-Juškienė, Vaida Ščiučkaitė-Prapuolenienė, Rita Juškevičiūtė-Mockeliūnienė, Liucija Mureikienė, Kristina Šneideraitytė, Valerija Tumosaitė-Vilčinskienė.

Nežinia, kaip būtų pavykę alyvų debesį atginti į tąją popietę, jei ne geradaris, knygos rėmėjas ir leidėjas, „Aidijos“ garbės narys, bibliofilas, antikvarinio knygyno savininkas, o prie viso šito dar ir mokytojos Marijos Puodžiukaitienės buvęs mokinys Vidmantas Staniulis. Tai žmogus, gyvenantis pagal Joną Meką, kai „gera daryti yra normalu“. Todėl sintautiškių kūrėjų posmai sugulė į dailiu, elegantišku rūbu apvilktą, autorių nuotraukomis papildytą, Reginos Bakienės maketuotą, jaunų mokinukų Julijos Labunaitytės ir Gretos Unguvaitytės iliustracijomis puoštą, o dailininkės Algės Varnaitės apipavidalintą knygą.

Kiekvienas žydėjimas baigiasi. Nudrasko vėjas žiedlapius, nuberia jais tarpumedžius, takus... Lietaus vandens juos nuplukdo į pakelių griovius... Baigė tądien žydyti ir sintautiškiams bei jų svečiams dovanotos alyvos... Bet kaip rašo Jonas Strielkūnas:

*Kol dar vaikai, kol dar gyvas,
Jis kažką tau pasakys.*

Alyvų kvėpėjimas, nusitęsęs per visą birželį, lieka atmintyje...

Birželio sukilimui vis dar stinga deramos vietos Lietuvos istorijoje ir tautos savimonėje

■ Atkelta iš 11 p.

Išikarščiavęs Molotovas išdėstė teisybę, kas buvo visai nebūdinga Sovietų Sąjungos vyriausybės vadovui, sovietų diplomatijos „šefui“ ir Trečiojo Reicho užsienio reikalų ministro Joachimo fon Ribentropo draugui: ar seniai čia jiedu laikė Vidurio Europos žemėlapi, o 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašė Sovietų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutartį ir slaptuosius protokolus, kurie lėmė daugelio šalių – Lenkijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Besarabijos – likimus. Tai štai Kremliuje susigriebta, kad Molotovas išsitarė per daug, pasakė ir ko neturėjo sakyti, tad griebtasi padėti taisyti. Po kelių dienų užsienio reikalų komisaro pavaduotojas Solomonas Lozovskis užsienio spaudos atstovams išdėstė, kaip jie turėtų suprasti sukilimą Lietuvoje: girdi, lietuviai sukilę prieš nacius, o skelbdami Lietuvos nepriklausomybę ir sudarydami savo vyriausybę tikisi nuo nacių pavojaus apsaugoti. Navius žingsnis, todėl lietuvių sukilimas esąs ne vietoje ir visai nereikalingas. Štai taip.

Tačiau pokarinėje lietuvių diplomatijoje, jų informacinėse akcijose Birželio sukilimo argumentas buvo labai reikšmingas, sukilimo faktą nutylėti buvo neįmanoma, tai buvo stipri atsvara sovietų tvirtinimams apie lietuvių tautos „laisvanorišką“ stojimą į Sovietų Sąjungą. Pagaliau sukilimo faktas griovė ir sovietų pramanus apie tai, esą Birželio sukilimas – tai Vokietijos nacių inspiruotas lietuvių „bur-

žuazinių elementų ir nacionalistų“ veiksmas, nieko bendro neturintis su tautos siekais.

Labai svarbi Birželio sukilimo psichologinė reikšmė. Lietuvių tauta reabilitavosi pirmiausia savo pačios aktyve: tai, ko nesugebėjo padaryti prieškarinio Lietuvos vadovai, savo pačios moraliniais ir dvasiniais ištekliais padarė pati tauta ir visų pirma studentija, moksleivija, inteligentija ir darbininkija, taip pat ir Lietuvos kariai, šauliai. Tai buvo didžiulis pasitikėjimo savimi, savo galimybėmis išbandymas, tautos psichologinis atsigavimas. Istorikų uždavinys išanalizuoti ir atskleisti, kokią įtaką Birželio sukilimas turėjo tolesniems lietuvių tautai turėjusiems išmėginimams, analogų neturinčiai lietuvių partizaninei kovai, prasidėjus antrajai bolševikų okupacijai Lietuvoje. Pagaliau ir tai, kad Vokietijos naciams nepavyko Lietuvoje suformuoti SS legiono, ar nėra tiesioginė Birželio sukilimo ir Laikinosios vyriausybės veiklos pamokų pasekmė? Pakako laiko tautai susivokti ir apsispręsti dėl „raudonąją“ okupaciją pakeitusios „rudosios“ – tai ne ta korta, ant kurios buvo galima statyti tolesnį Lietuvos likimą.

Kokiomis spalvomis besirėdytų ar besidangstyto mūsų draugai ir draugės, tačiau tauta privalo gyventi pirmiausia savo protu – tai visos Lietuvos istorinės raidos viena iš svarbiausių pamokų.

Gediminas Zemlickas

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Taryba skelbia konkursą eiti LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJOS REKTORIAUS pareigas

Pretenduojantis eiti rektoriaus pareigas asmuo turi būti pripažintas menininkas ir (ar) turėti mokslo laipsnį, taip pat turėti pedagoginės ir vadybinės patirties.

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos rektoriaus funkcijos yra nurodytos 2011 m. balandžio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XI-1322 patvirtintame Lietuvos muzikos ir teatro akademijos statute, publikuotame 2011 m. balandžio 21 d. „Valstybės žiniuose“ Nr. 47 (dokumento eilės Nr. 2216).

Konkurse eiti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos rektoriaus pareigas norintys dalyvauti asmenys Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Personalo skyriui privalo pateikti:

- prašymą kandidatuoti į rektoriaus pareigas;
- aukštojo mokslo diplomo kopiją;
- pretendento gyvenimo ir profesinės veiklos aprašymą (CV);
- dokumentų, įrodančių suteiktą pedagoginį mokslo vardą ar (ir) mokslo laipsnį, kopijas, taip pat dokumentus, liudijančius pripažinto menininko statusą, pedagoginę ir vadybinę patirtį;
- Lietuvos muzikos ir teatro akademijos vizijos ir veiklos einant rektoriaus pareigas gaires (iki 20 000 spaudos ženklų).

Su Lietuvos muzikos ir teatro akademijos rektoriaus rinkimų reglamentu pretendentai gali susipažinti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Personalo skyriuje adresu: 119 kab., Gedimino pr. 42, Vilnius (tel. (8 5) 261 7839) arba Lietuvos muzikos ir teatro akademijos interneto svetainėje www.LMTA.lt, skiltyje Naujienos.

Konkursas eiti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos rektoriaus pareigas vyks 2011 m. rugpjūčio 31 d. Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Pirmuosiuose rūmuose adresu Gedimino pr. 42, Vilnius.

Pretendento dokumentai, spausdinti ant popieriaus bei elektroninėje laikmenoje PDF formatu, užklijuotame voke su nuoroda „Lietuvos muzikos ir teatro akademijos rektoriaus rinkimų konkursui“ ir pretendento kontaktiniais duomenimis (vardu, pavarde, adresu, elektroninio pašto adresu, telefono numeriu) turi būti įteikti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Personalo skyriui arba gauti registruotu laišku iki 2011 m. rugpjūčio 23 d. 17 val. adresu Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius.

Teirautis: Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Tarybos narė Rūta Prusevičienė, mob. tel. 8 687 21 586.

(Užs. 11A VIII-306)

Tautos diplomatė

■ Atkelta iš 10 p.

Kaip A. Nelsienė pati prisipažino – didžiausias jos širdies skausmas yra lietuvių nykimas. Jos nuomone, Tautos pagrindas yra šeima. Tačiau šeima ir Lietuvoje, ir Amerikoje, ir ypač Rytų kraštų bendruomenėse, pradėjo „ėsti mišrių šeimų vėžys“. („Lietuvių pagrindas – šeima „ / Pokalbį su A. Nelsiene užrašė Aldona Žemaitytė // Dienovidis, 1997, spal. 31 – lapkr. 6). Jos dukters ir dabar jau augantys šeši vaikai iki ketverių metų nebuvo mokomi anglų kalbos, nuo pat kūdikystės buvo auginami lietuviškai. Kaip sektiną pavyzdį visoms lietuviškoms šeimoms užsienyje ji nurodė Kalifornijos lietuvių bendruomenę, kuri išlaiko lietuvišką mokyklėlę (apie 30 šeimų), į kurią kiekvieną šeštadienį, vienintelę laisvą dieną, po keliasdešimt mylių tėvai vežioja savo vaikus mokytis lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos. Ji nuolat primena visiems lietuviams išeivijoje prelado Mykolo Krupavičiaus žodžius: „Lietuva yra motina, aplink kurią turi spiestis jos

vaikai ir siekti, kad ji būtų gyvybinga, sveika ir teikianti gyvybingumą visiems išsisklaidžiusiems jos vaikams“.

Ne kartą lankydamasi Lietuvoje, A. Nelsienė pastebėjo, kad „Lietuvos žmonių sąmonė užkrėsta importo bacila ir noru greit praturtėti“. Jos nuomone, Lietuva gerovės nesulauks tol, kol patys lietuviai nepradės tikėti savo jėgomis, o ne tik naudotis kitų tautų sukurtą gerove jų valstybėse, kai lietuviai pradės patys gaminti ir pirkti savo gaminius. Tada atsiras ir darbo vietų, kils gyvenimo lygis, atsiras valstybėje daugiau pinigų, bus daugiau dėmesio skiriama kultūrai. (Voverienė O. Tautos diplomatė // XX amžius, 2003, saus. 29, p. 8)

Sveikindamos įžymiąją viešnią gimtajame krašte, linkime Jai gražių įspūdžių ir objektyvaus žvilgsnio į mūsų dienų Lietuvos realybę. Esame laimingos ir jaučiamės labai pagerbtos, p. A. Nelsienei sutikus dalyvauti eiliniame Lietuvos moterų lygos ir lietuvių puoselėjančių kitų organizacijų seminare Vilniuje.